

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Katedra za antropologiju

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Integrirani diplomski rad

Kulturno-antropološki prikaz kanibalizma u popularnoj kulturi od sredine 20. stoljeća

Mentor: dr. sc. Emil Heršak

Komentor: dr. sc. Goran Pavel Šantek

Studentica: Mia Vranješević

Akadska godina: 2016./2017.

Zagreb, srpanj 2017.

SADRŽAJ

Zahvale.....	3
1. Uvod.....	4
2. Razvoj razmišljanja o kanibalizmu kroz povijest.....	9
2.1. Prikaz rezultata istraživanja o kanibalizmu i objašnjenje kategorizacije.....	9
2.2. Prikaz tumačenja i korištenja antropofagije u pisanjima kolonizatora	18
3. Reprezentacija kanibalizam u popularnoj kulturi od sredine 20. stoljeća – film.....	27
3.1. Objašnjenje pojmova i uvod u prikaz analize filmova.....	27
3.2. Podjela i analiza reprezentacije kanibalizma u odabranim filmovima.....	30
4. Zaključak.....	47
Tablica filmova.....	49
Bibliografija.....	53
Sažetak	57
Summary.....	58

ZAHVALE

Zahvalila bih se svima koji su doprinijeli realizaciji ovog diplomskog rada. Posebno mentorima dr. sc. Emilu Heršaku i dr. sc. Goranu Pavlu Šanteku na savjetima i smjernicama te inspirativnim predavanjima koja su potaknula interes za pisanje ovog rada te na potpori i riječima podrške tijekom cijelog studija.

Zahvalu upućujem i svojim roditeljima koji su mi pružali bezuvjetnu podršku i svim prijateljima koji su imali volju samnom entuzijastično raspravljati o temi i time mi pomogli da osvijestim različite aspekte izrazito kompleksne teme prikazane u diplomskom radu.

1. Uvod

„Čovjek, domaća životinja još uvijek intenzivno uzgajana, netko bi se mogao zapitati zašto, obzirom da se u današnje vrijeme rijetko jede.“¹

Nebrojeni kulturni običaji su kroz povijest poticali diskusije među pripadnicima različitih struka što je dovodilo do brojnih istraživanja, nerijetko raskola, različitih zaključaka ali i marginalnih razmišljanja. Međutim, neki običaji bez obzira na količinu izazvanog interesa svoje mjesto uvijek pronalaze na marginama kulturnih praksi te se njihovom istraživanju pristupa s velikom dozom opreza, delikatno, pazeći da izneseni zaključci ne uzburkaju same temelje spoznaje o čovjeku. Spominjanje takvih običaja nerijetko dovodi do buđenja svojevrsnog straha jer ono što se kroz njih osvještava daleko pomiče granice ideje o pojmu kulturno i intelektualno izdignutog čovjeka u piramidalnom poretку raspodjele moći u prirodi (King 2000: 110).

Kulturne prakse koje su svojim sadržajem izazivale nelagodu, doticale zabranjeno ili poticale na marginalno razmišljanje počele su se svrstavati pod jedan „krovni“ pojam – tabu. Riječ tabu izvorno se koristila na području Oceanije i ima značenje zabrane te se počela koristi u današnjem obliku zahvaljujući dnevnicima kapetana James Cooka iz 18. stoljeća (Holden 2000: xi). Svaka poznata kultura „u sebi“ sadrži barem jedan tabu koji je određene samom kulturom, točnije kontekstom; prilikom tumačenja potrebno je osvijestiti svaki aspekt koji svojim djelovanjem utječe na razvoj kulturnih vrijednosti. Način kako najbolje shvatiti sličnosti i razlike u kulturama predočio je Levi-Strauss uspoređujući svjetske kulture s DNK čovjeka; naizgled slične kulture su, poput DNK, građene od različitih segmenata koje svaku čine jedinstvenom (Levi-Strauss 2013: 56). Važno je osvijestiti postojanje razlika u shvaćanju tabua kod različitih kultura jer „normalno“ u jednom kulturnom kontekstu može biti tumačeno kao zabranjeno u drugom.

Unutar ovog teksta fokus će biti na jednom od najstarijih i duboko ukorijenjenih tabua čovječanstva koji i danas pobuđuje velike rasprave te predstavlja temu od koje se još uvijek zaziire; riječ je o antropofagiji tj. ljudožderstvu ili kanibalizmu. Iako je ljudožderstvo često prikazano u humorističnim ilustracijama čovječuljka u loncu oko kojeg plešu „divljaci“ probušeni ušiju s suknjama od palmına lišća, na zadnjim stranama novina rijetko se danas može susresti otvoreni prostor za konverzaciju o navedenoj temi bez izazivanja zgražanja

---

¹ „Man, a domesticated animal still extensively raised, one wonders why, since it is rarely eaten nowadays.“ (Root 1980: 110)

okoline (Travis-Henikoff 2008: 18). Za dodatnim saznanjima potrebno je posegnuti za radovima znanstvenika različitih područja što, zbog nedostatka stručnosti i nerazumijevanja načina rada pojedinih struka, postaje prva zadržka prema rušenju granica svakodnevne komunikacije o temi kanibalizma. Dodatne komplikacije javljaju se zbog nedostatka stručnih tekstova širokog spektra istraživanja te pojave zadržke prema dubinskoj analizi unutar znanstvenih krugova. Pokušaj demistificiranja pojam kanibalizma 1979. godine u djelu *The Man-Eating Myth* William Arensa neslavno je propao rezultirajući dodatnom mistifikacijom i tabuiziranjem te odmicanjem znanstvenika od istraživanja izrazito marginalizirane, kompleksne i zbunjujuće teme (Diehl i Donnelly 2010: 47).

Antropološka istraživanja usmjerena prema shvaćanju značenja pojma te otkrivanju kompleksnosti razina skrivenih iza dugogodišnje „zlouporabe“ u svrhu stvaranja ozračja straha prema novootkrivenim kulturama u doba kolonijalizma krenula su u kasnom razdoblju 20. stoljeća (King 2000: 106). Ranije spomenuto shvaćanje tabua u kontekstu određene kulture istaknuto je u svrhu shvaćanja kanibalizma kao tabua unutar „kulture Zapada“ jer je polazište tumačenja unutar ovog teksta iz kulturnih vrijednosti u kojima se sklonost konzumiranja ljudskog mesa tumačila kao krajnji oblik dehumanizacije i odstupanja od pojma čovjek te spuštanja na razinu životinje (Bellamy 2014: 7). Odstupanjem od istraživanja usmjerenih isključivo na dokazivanje postojanja kanibalizma, antropolozi pokreću procese demistifikacije antropofagije te omogućuju otvaranje prostora novim pristupima i tumačenjima. Sve veći broj istraživanja usmjeravaju se na pitanja razloga pojave kanibalizma na određenim područjima, značenja koja su uključena u praksu te klasifikaciju koja svakim istraživanjem postaje sve složenija (White 2001: 65).

Također, sve više istraživanja dotiče analizu psihološko-socijalnih osobina koje su okarakterizirane kao specifične za osobe ili kulture povezane s antropofagijom ali i pojavu te tumačenje kanibalizma u današnjem vremenu te u različitim kulturnim procesima. Iako se još uvijek ne može govoriti o potpunom detabuiziranju pojma kanibalizma pobuđeni interesi antropologa i pripadnika različitih struka stvaraju pozitivan prostor za rasprave, istraživanja i komunikaciju o shvaćanju kompleksnosti problematike tumačenja ljudožderstva (King 2000: 110). Sve veća količina radova te širenje spektra istraživanja potaknulo je ideju za pisanje ovog rada usmjerenog prema analizi korištenja pojma kanibalizma te načinu prikaza u segmentima popularne kulture 20. stoljeća.

Zanimljivost s kojom se susreću antropolozi današnjice je lakoća s kojom određeni kulturni običaji ciklički fluidno prelaze iz sfera zabranjenog u sferu svakodnevnog uz pomoć različitih sredstava poput knjiga, televizije ili filma. Stoga ne čudi da tabu kanibalizma svoje mjesto pronalazi na malim i velikim ekranima, bestselerima, videospotovima itd. (Makamani 2007: 2). Makar se popularizacija i vidljivost kanibalizma može protumačiti kao novi „produkt“, prisutnost tumačenja kanibalizma je začuđujuće velika u svakodnevnom životu što se osvještuje u trenucima analiziranja kulturnih praksi, običaja, priča i mitova. Iako šačica antropologa i dalje pokušava smjestiti antropofagiju u isključivu sferu simboličkog, ideološkog i ritualnog sve češće radovi izlaze iz navedenih sfera te prate transformaciju nekad tabuiziranog pojma u sve prihvatljiviji kulturološki fenomen. Iz tog razloga shvaćanje tumačenja kanibalizma u 20. stoljeću nužno je popratiti kraćim pregledom prikaza razvoja definiranja i korištenja kanibalizma kroz određena povijesna razdoblja ali i u različitim kulturnim segmentima (Diehl i Donnelly 2010: 14).

Za što bolji prikaz teme rad je podijeljen na dva dijela; uvodni dio rada usmjeren je na osvještavanje sveprisutnosti ljudožderstva u velikom broju segmenata kulture ali i na svrhu korištenja pojma u određenim povijesnim periodima. Pozornost je ponajviše usmjerena na analiziranje načina korištenja kanibalizma iz perspektive kulture Zapada kako bi se istaknule razlike i dehumanizirali pripadnici nepoznatih kultura. Uz navedeno, analizom radova različitih autora prikazan je razvoj od potreba dokazivanja postojanja kanibalizma zatim odstupanja od isključivosti jednosmjernog korištenja pojma antropofagije te u konačnici do procesa uz čije djelovanje dolazi do rušenja granica, uključivanje interdisciplinarnosti i promjene perspektive u tumačenju navedenog pojma. Uključivanjem prikaza arheološki, medicinskih i forenzičkih istraživanja uz antropološka pridonijeti će shvaćanju važnosti interdisciplinarnog pristupa prilikom proučavanja i donošenja zaključaka. Skraćeni prikaz nastoji obuhvatiti veću količinu informacija kako bi se što bolje prikazala kompleksnost tumačenja kanibalizma i kao kulturne prakse ali i pojma određenog kontekstom vremena i prostora. Navedeno ima za svrhu poslužiti kao dobar uvod u glavnu temu rada usmjerenu na sve veću prisutnost prikaza kanibalizma u popularnoj kulturi 20. stoljeća.

Popularna kultura, termin s kojim se prvi put može susresti u 19. stoljeću, označava sveukupnost događaja, saznanja, informacija i učenja unutar kulture na globalnoj razini. Umreženost koja je poznata danas, s pristupom informacijama pritiskom prsta na ekran omogućila je ispreplitanje velikog broja kulturnih elemenata te se time stvorio globalni fenomen u kojem postaje teško razaznati granice između zajedničkih, i za određenu kulturu,

specifičnih vrijednosti (Browne 2006: 15). Svoje mjesto unutar popularne kulture pronašao je i fenomen prikaza kanibalizma sa sve većim zamahom od druge polovice 20.stoljeća. Nakon uvodnog prikaza razvoja poimanja drugi dio rada usmjeren je na ljudožderstvo u popularnoj kulturi, točnije koliko se promjena dogodilo u tumačenju kanibalizma, postoji li odmaka ili daljnja tendencija u tabuiziranju te koje reakcije izaziva u današnjem svijetu. Obzirom da je navedeno kako popularna kultura obuhvaća veliki broj segmenata, fokus rada, uz poneka odstupanja, usmjeren je ponajprije na analizu filmova zbog njihove sveprisutnosti i dostupnosti velikom broju pojedinaca ali i zbog velikog broja filmova s tematikom kanibalizma koji su u zadnjih pedesetak godina izašli iz najvećeg „produkta“ popularne kulture- Hollywooda, iako treba istaknuti da neki spomenuti filmovi nisu hollywoodske produkcije.

„I dok mi volimo da naši kanibali budu glupi poput morskog psa ili bika, trebamo ih i pripitomiti, pa zbog toga TV kanibali nikad ne komadaju svoje žrtve kako bi im pojeli sirovo srce ili jetru, nego svoje žrtve krčkaju u velikim primitivnim loncima, dok paralelno s tim plešu kao getoizirani pijanci ljeti oko vatrogasnog hidranta.“²

Iako veliki broj i dalje koristi klišeizirani prikaz divljaka i ples oko vatre s nesretnim čovjekom u loncu postavljenom na vatri, pojavio se pokret otpora takvom prikazu kanibalizma te se pomicanjem u smjeru razmišljanja, analiziranih u daljnjem dijelu rada, prikazuju drugačije verzije koje zadiru u jednakoj mjeri u ljudsku psihologiju koliko u kulturnu praksu (King 2000: 106). Više se ne zazire od eksplicitnih prikaza ljudožderstva, uspoređuje se konzumacija ljudskog mesa figurativno s ljudskom potrebom proždiranja svega što ga okružuje, dehumanizira se ljudski identitet u svrhu zamjene ili povratka na animalni bez umanjenja intelektualnih vrijednosti, kanibalizam počinje služiti kako bi se preispitale kulturne prakse Zapada. Analiziranje filmova i serija u radu usmjereno je i prema vizualnom prikazu kanibalizma ali i prema osvješćivanju razvoja pripisanih karakteristika, na biološkoj, socijalnoj te psihosocijalnoj razini, kroz određeni vremenski period. Uz samo spominjanje određenih, izdvojeni su i analizirani pojedini filmovi zbog isticanja njihove važnosti u pomicanju granica tumačenja kanibalizma, izazivanja vala popularnosti ili statusa filmskog klasika.

---

² „And while we like our cannibals dumb as sharks or bulls, we also need to tame them, so TV cannibals never rip their victims apart to eat the heart and liver raw, but rather simmer their victims in large primitive pots, erstwhile dancing like ghetto drunks around a summer fire hydrant.“ (Zainger 1980: 133-135)

„Ljudsko ponašanje modelirano je prema sustavu vjerovanja, koje je programirano od strane društva u kojem smo rođeni, s dodatnim utjecajem događaja koje smo proživjeli tijekom života. Dok je ljudsko ponašanje podložno promjenama, ljudska priroda je produkt višestoljetnog odgovora instinkta na vanjske podražaje. Profinjenost se dostiže kada organizam nadjača prirodni instinkt u procesu modeliranja ponašanja.“³

Cjelokupni rad usmjeren je prema osvještavanju postojanja nepotrebnih granica prilikom istraživanja kulturnih procesa zbog nerazumijevanja i neprihvatanja razlika između nebrojenih socijalnih grupa. Svaka individualna jedinka pod utjecajem je nebrojenih faktora koji usmjeravaju razvoj sukladno okruženju u kojem se nalazi te je stoga nužna cjelokupnost prilikom analiziranja lišena subjektivnosti uz veliku dozu razumijevanja prema postojećim razlikama (Levi-Strauss 2014: 56).

Potrebno je, u bilo kojem aspektu djelovanja, osvijestiti granice vlastitih kulturnih vrijednosti s ciljem pomicanja izvan njih kako bi se pozornost usmjerena na druge lišila ograničenja zadanih unutar vlastitih kulturnih i moralnih normi. Tabuiziranje određenog kulturnog običaja zbog neznanja predstavlja krajnji čin alijenacije ljudske populacije što za produkt ima odvajanje unutar, biološki gledano, iste vrste. Kroz rad su izneseni prikazi istraživanja arheoloških nalazišta u različitim dijelovima svijeta s čvrstim dokazima postojanja kanibalizma te time dokazuju prisustvo kanibalizma u povijesti cjelokupne ljudske populacije. Točan trenutak u kojem konzumiranje ljudskog mesa postaje nemoralni i neprihvaćeni čin teško će se odrediti ali njegovu prisutnost nema potrebe negirati. Uz navedeno, rad ima za cilj prikazati kompleksnost pojma kanibalizma i načine uz pomoću kojih se kulturni običaji koriste u svrhu manipulacije stvaranja slike o „drugačijim“ narodima a da se pritom negira ili zanemaruju vlastiti običaji, jer ako se kanibalizma tumači kao konzumacija dijelova ljudsko tijela tada se medicina današnjice može okarakterizirati kao najveći kanibalistički sustav.

Vidljivo u uvodnom prikazu teme antropofagija je kompleksan pojam za čije istraživanje ne nedostaje prostora za novim saznanjima i otkrićima te zaslužuje interdisciplinarni pristup bez nametnutih granica. Iako će rad dotaknuti samo djelić, za

---

³ „Human behavior is modeled by what we believe, which is programmed by the society into which we are born, coupled with the events of our lives. While human behavior is malleable, human nature is expressed through age-old instinctual responses to incoming stimuli. Sophistication is achieved when an organism overrides natural instincts in order to modify behavior.“ (Travis- Henikoff 2008: 71)

dubinsko istraživanje potrebno je puno više analiziranja i prostora te pisanih stranica, nastojat će prikazati koliko zanimljivosti i novih informacija je moguće prikupiti u trenutku rušenja ograničenja nametnutih zbog nerazumijevanja i ograničenog razmišljanja.

2. Razvoj razmišljanja o kanibalizmu kroz povijest

2.1. Prikaz rezultata istraživanja o kanibalizmu i objašnjenje kategorizacije

Razmišljanja o kulturnim praksama osvještavaju se kroz usporedbe sličnosti i razlika između nebrojenih običaja specifičnih za populacije koje ih prakticiraju. Često se događa da se, pod utjecajem subjektivnosti, razvije nerazumijevanje prema drugačijim praksama pripadnika različitih kulturnih krugova što nerijetko izaziva negativne reakcije i ciljano djelovanje kako bi se razlike umanjile ili u konačnici otklonile. Znanstvenici s područjem djelovanja usmjerenim na interpretaciju kulturnih običaja i traženja značenja u njima iz tog razloga primorani su svoju subjektivnost zamijeniti objektivnošću točnije svoja kulturna obilježja zanemariti kako bi se nova interpretirala ili barem prenijela na što neutralniji način. Kroz povijest se svjedočilo da se u većini situacija navedeno nije provodilo već su se koristila znanstvena istraživanja sa svrhom isticanja razlika što je nerijetko dovodilo do marginalizacije određenih kulturnih praksi te je u današnje vrijeme potrebno odbacivanje tih pogrešaka u svrhu razvijanja znanosti.

Razmišljanja o antropofagiji započela su vrlo rano, još u doba antičke Grčke, u Herodotovom djelu *Povijest*, gdje se nalazi i prvi opis ritualnog oblika kanibalizma kod naroda Masageta te se spominje narod Androfaga za čije nazivlje je kasnije Marija Gimbutas iznijela hipotezu da dolazi iz grčkog prijevoda skitskog imena za Mordvine odnosno čovjekojede (iz iranske riječi *mard* „čovjek“ i *xvār* „jesti“). Herodotu, grčkom povjesničaru i ljetopiscu koji je živio u 5. stoljeću prije Krista, se može zahvaliti i za riječ antropofagija kao oznaku za čin konzumiranja ljudskog mesa. Riječ je kovanica dva grčka izraza „antrophos“ i „phagein“ odnosno čovjek i jesti. Povijesno bitan tekst za istraživanje kanibalizma je i *Satirikon ili Vragolaste pripovjesti* djelo rimskog pisca i povjesničara Publija Petronija Arbitora u kojem se spominje oporučna želja bogatog Eumolpa da imetak nakon njegove smrti dobiju samo oni baštinici koji će njegovo tijelo pojesti (Heršak 2017: 16).

Osvrti i pisanja o antropofagiji nastavili su se od rimskog doba, preko srednje vijeka pa sve do danas kroz legende, svjedočanstva, opisa drugih naroda itd. Međutim, treba posebno istaknuti period u kojem su se tumačenja intenzivno bilježila a to je trenutak susretanja Europljana s narodima novootkrivenih kontinenata što je rezultiralo stvaranjem ideje „zajedničkog“ svojstva svih novootkrivenih naroda bez obzira na teritorij na kojem su obitavali. Ljudožderstvo se počelo koristiti kao oznaka za drugačije i primitivno, za neznanje

i necivilizirano te je povezivalo puno negativnih konotacija sa svrhom poticanja straha s ciljem djelovanja kako bi se eliminirao. Danas živimo u svijetu u kojem dolazi do miješanja velikog broja običaja zbog utjecaja globalne povezanosti te bi osvještavanjem utjecaja koje su prvotna pisanja imala na shvaćanje kanibalizma i marginaliziranje drugoga mogla pomoći u ispravljanju te neponavljanju pogreške prilikom istraživanja kulturnih praksi (Lindenbaum 2004: 475).

Kanibalizam je tema obavijena raspravama, raskolima u razmišljanjima i nebrojenim tumačenjima pripadnika europskih te zapadnih znanstvenih i kulturnih krugova; pritom se ne smije isključiti bitan aspekt rasprave o istinitosti postojanja kanibalizma. Tvrdnje o istinitosti zastupljenosti konzumacije ljudskog mesa drastičnu promjenu doživjele su 1970-tih godina; točnije pojavom djela *The Man-Eating Myth* 1979. godine (Partington 2008: 88). Autor navedenog djela, William Arens, iznosi rezultate svojih istraživanja ističući kako se svaka tvrdnja o zastupljenosti kanibalizma na određenom području svodi na dokaze temeljene na „rekla-kazala“. Ističući kako rani istraživači i misionari nisu iznosili vlastita svjedočenja kanibalizma nego predaje naroda u kojima su boravili, zaključuje da kanibalizma izvan kulturnih običaja ili krajnje nužde nije zabilježen nigdje u svijetu te da su tvrdnje o postojanju produkt vala kolonizatora s ciljem marginaliziranja novootkrivenih naroda (Arens 1979: 55).

Arensova knjiga pokrenula je promjene u tvrdnjama i pristupu temi kanibalizma; istraživanja čiji dokazi su upućivali na postojanje kanibalizma izvan granica kulturnih običaja objavljivala su se s nužnom izjavom autora na kraju teksta o upitnom postojanju tendencije konzumacije ljudskog mesa. Gledajući članke, knjige i druge publikacije sumirani zaključak većine njih može se svesti na četiri tvrdnje; (a) kanibalizma ne postoji niti je postojao kroz ljudsku povijest, (b) ako je postojao bio je obilježje samo kod specifičnih plemena, (c) ta specifična plemena prakticirala su ga samo u sklopu običajne prakse u specifičnim situacijama, (d) prihvaćanje postojanja kanibalizma izvan navedenih tvrdnji nemoguće je zbog nedostatka dokaza odnosno njihove krive interpretacije (Partington 2008: 89).

Najbolji pogled na oprečnost postojanja dokaza i interpretacije značenja pružaju antropološka i arheološka istraživanja nalazišta na kojima se vrše analize životinjskih i ljudskih kostiju. Prvi opis mogućnosti postojanja kanibalizma na temelju proučavanja trauma na kostima pružio je Gorjanović- Kramberger 1899. godine (Karavanić 1993:100). Svojim zapisima Dragutin Gorjanović – Kramberger, hrvatski paleontolog, geolog i arheolog otvorio je prostor za rasprave o načinima prehrane ranih neandertalaca na prostoru Krapine.

"Teško je zamisliti, da je pračovjek iz Krapine mirno i nesmetano uživao svoje bogato lovište! Nema sumnje da su mu u tu njegovu krajinu prigodice nasrtali susjedni čopori, koji nisu možda imali tako izdašno lovište; ta onomadni čovjek bio je lovac putnik; u takvim prilikama došlo je nesumnjivo do borbe na život i smrt. Palo je ljudi s jedne i s druge strane, no i s tim mrtvacima postupalo se kao s dobro došlom lovinom. Čovjek je naime pojeo i te svoje suplemenike, što više, razbijao im je cijevne kosti, da iz njih pojede moždinu. Pitat će me cijenjeni čitalac, po čemu slutim na to ljudožderstvo Krapinaca? Evo po ovom: čovječje kosti, nađene u onoj špiljici, gotovo su sve bile razbijene, osobito baš one najjače, naime kosti bedra. Te je kosti on u prijesnome stanju razbijao i to tako, da je ponajprije one zglobne okrajke odbio; time je cjevasti dio kosti puknuo, a tada je bilo lako odstranjenjem onih kaolitina doći do moždine. Zanimljivo je, naime, da se nije našla nijedna bedrena ili podkoljena a ni nadlaktina kost čitava, već je sve čovjek u rečenu svrhu porazbijao. Osim toga našlo se je i drugih čovječjih kosti – pa i lubanja – koje su bile razbijene i u vatri ispržene. Mi ćemo još doskoro čuti, da je taj naš pračovjek s tim oglodanim i razbijenim kostima svojih suplemenika baš tako postupao, kao i sa životinjskim kostima, t. j. bez ikakova ih je reda po špilji porazbacao." (Gorjanović 1918: 21).

Kosti nađene na boravišnom prostoru krapinskog neandertalca pobudile su interes nakon usporedbe i utvrđivanja sličnosti u oznakama trauma kod ljudskih i životinjskih. Gorjanović – Kramberger ustvrdio je sličnosti u oznakama poput načina lomljenja određenih kosti, rezovima vidljivim na spojevima tetiva te vidljive znakove termičke obrade. Iznošenjem tvrdnji o postojanju kanibalizma na temelju tragova pronađenih na kostima uvjerilo je jedan dio znanstvenih krugova no utjecalo je na pojedince poput Russela, Shipmana i Ville da se pronađe drugo objašnjenje poput sekundarnog ukopa; poneki su posezali za geološkim faktorima kako bi protumačili oznake. Brojna druga nalazišta neandertalaca potvrđuju svijest o zagrobnom životu (La Chapelle-aux Saints, La Ferrassieu, Šanidar, Tešik-Taš) te se na temelju toga ideja o ritualnom obliku kanibalizma ne može isključiti (Karavanić 1993:103).

Osim Krapine, druga europska nalazišta poput El Sidrón i Atapuerca u Španjolskoj, Isturitz i Les Rois u Francuskoj, Goughova spilja i Kentova spilja u Engleskoj, Herxheim u Njemačkoj itd. stvaraju dodatno uporište za prihvaćanje postojanja kanibalizma kod ranih stanovnika europskog kontinenta (Heršak 2017: 33). Spilja kod lokaliteta Fontbrégouau u Francuskoj nalazište je s kostima koje pokazuju visoki stupanj deformacije, od termičke

obrade, lomljenja te komadanja. Kako bi se sa što većom sigurnošću ustvrdilo postojanje kanibalizma postavljena su pravila o načinu analize kostiju. Uspoređujući deformacije s kostima životinja za koje se znalo da su služili u prehrambene svrhe uspostavljeni su kriteriji pomoću kojih se za neko nalazište moglo reći da ima kanibalistička obilježja. Osim sličnosti u oznakama na kostima koje upućuju na različite tehnike trganja, rezanja, lomljenja važan pokazatelj bile su oznake termičke obrade te jednaki način rješavanja kosti nakon uporabe. Međutim, postavljanje kriterija nije pomoglo u rješavanju debate o postojanju kanibalizma; čak štoviše potaknula je dodatni val iznošenja brojnih drugačijih tumačenja s ciljem udaljavanja od navedenog pojma. Istraživanja provedena na američkim nalazištima 1990-tih godina primjer su suprotstavljanja koje je dovelo da zanemarivanja dokaza te tumačenja kroz neprihvatanje udjela konteksta i neprihvatanja raznolikosti dimenzija kulturnih običaja (Villa 1986: 433). Svakako je potrebno istaknuti još jedno nalazište Herxheim u Njemačkoj povezano s pripadnicima linearnotrakaste kulture i jednom povijesnom zagonetkom o mogućem velikom valu kanibalizma i nasilja koje je zahvatilo pripadnike LBK kulture u doba neolitika. Dokazi pronađeni i analizirani govore o kanibalizmu u velikom broju kroz relativno kratki period vremena te nezamislivom nasilju za čije objašnjenje se još traže odgovori ali svakako potvrđuje da ljudskoj prošlosti ne nedostaje potvrda o postojanju kanibalizma.

Arheološka i antropološka istraživanja, provedena u sklopu proučavanja sjevernoameričke indijanske kulture, polučila su veliki broj podataka koja su dovela do različite interpretacije o kulturno-povijesnom razvoju i praksama pripadnika različitih plemena. U fokusu su stavljeni Anasazi, skupina plemena poznata po velikoj raznolikosti stambenih građevina, bogatoj mitologiji te pojavi antropofagije. Turner i White ponajviše su se u svojim istraživanjima bavili dokazivanjem postojanja kanibalizma u plemenima, za koje se do tada vjerovalo da predstavljaju gotovo utopijsko društvo (Rautman i Fenton 2001: 3). Vještine forenzike stečene kroz policijske slučajeve, Turner je koristio kako bi analizom kosti pobudi zanimanje za moguće tumačenje razloga postojanja kanibalizma kod Anasaza. Postavivši slične kriterije onima ranije navedenim u tekstu, istraživanje je usmjerio na proučavanje oblike modifikacije i trauma vidljive na kostima s 72 lokacije i od 286 individua. Navedeno istraživanje potaknulo je White u smjeru proučavanja kosti s većeg broja lokacija što je rezultiralo stvaranjem pojma „pot polish“ odnosno poseban odsjaj na kostima vidljiv mikroskopom uzrokovan ruljenjem kostiju o rubove lonaca u kojima prolaze kroz termičku obradu. U oba slučaja provedeno je veliko istraživanje, na velikom broju lokacija, s velikom

količinom fragmenata kostiju; međutim, istraživanja su bila teško prihvatljiva, njihovo predstavljanje nije se održalo na nekoliko organiziranih skupova te su uzrokovala velika negodovanja Pueblo Indijanaca, potomaka Anasaza. Dodatno istraživanje 1992. godine potvrdilo je prisutnost posebnog spoja, specifičnog za ljudske mišiće, u koprolitu na mjestima poznatima kao prebivališta Anasaza. Međutim, sve navedeno nije umanjilo revolt i sumnju u postojanja antropofagije unutar ogranka sjevernoameričke indijanske kulture (Clinger 1999: 5).

Važan zaključak navedenih istraživanja je nedostatak interdisciplinarnog pristupa u tumačenju pronađenih dokaza. Fragmentirane kosti, modifikacije ili traume na njima pričaju jednodimenzionalnu priču s vrlo izravnom potvrdom postojanja kanibalizma. Međutim, ciljano dokazivanje postojanja trebalo bi poslužiti kao polazišna točka prema daljnjem proučavanju mogućeg razloga postojanja, otvaranjem prostora za slobodnu diskusiju bez zadržke i osude te smještanja moguće prakse u sferu graničnog djelovanja ljudske vrste. Usmjerenost prema shvaćanju i tumačenju razloga postojanja kanibalizma potrebna je kako bi se temi omogućilo slobodno „premještanje“ iz jedne discipline u drugu te kako bi se razmjenom mišljenja otvorili novi pristupi. Pojava jačanja vala etnocentrizma u istraživanjima i pisanim djelima potaknulo je „opozicijskog“ djelovanja nekih antropologa čiji su radovi isticali nedostatak konteksta i kulturnih značajki prilikom pristupa temi (Gardner 1999: 29).

Iako je tema rada prikaz kanibalizma kroz povijest te kasnije u popularnoj kulturi, važnost rasprave o prijelazu kanibalizma iz jednodimenzionalnog tumačenja bez utjecaja interdisciplinarnosti u sferu prihvaćanja njegova postojanja te usmjerenost na istraživanje njegova značenja kroz različite kontekste, ključna je za shvaćanje procesa promjene njegova prikaza. Demistificiranje konzumacije ljudskog mesa može se činiti kao nemoguća misija međutim ključna je kako bi se temi pristupilo s istom dozom objektivnosti s kojom se pristupa drugim kulturnim običajima. Promjena pristupa dogodila se ranih 1990-tih godina shvaćanjem svrhe karikaturiziranja prikaza kanibalizma što dovodi do reevaluacije „položaja“ antropofagije unutar kulturnih obilježja (Lindenbaum 2004: 476).

Kulturni običaji određeni su kontekstima; osim kulture značajne za pojedini narod, podložni su kontekstu vremena, prostora, utjecaju drugih kultura. Prilikom njihova proučavanja nužno je pažnju usmjeriti na različite društvene, kulturno-povijesne, prostorne te vremenske razine; danas razvojem tehnologije i širenjem znanstvenih polja u niz je moguće

uključiti genetske, biološke te brojne druge faktore. Određene običaje, navike ili vjerovanja potrebno je objasniti u kontekstu u kojima se nalaze iako njihovo izvođenje može izazvati čuđenje, šok ili nevjericu (Levi-Strauss 2014: 7). Uzimajući navedeno u obzir, antropofagiju nije potrebno svesti samo na cilj dokazivanja istinitosti postojanja već je nužno pomicanje iz te dimenzije te provođenje značenja kroz kulturno-povijesne kontekste (Clerk 1975: 2).

Za početnu točku proučavanja može se posegnuti prema mitologiji čiji sadržaj pruža uvid u kulturne vrijednosti pojedine zajednice i način suočavanja sa svakodnevnim te društveno kompleksnim problemima. Miješanjem elemenata religijskog, magijskog, vrijednosnog i običajnog, svijet mita bogatstvo je podataka što omogućava shvaćanje načina razmišljanja pojedine zajednice, shvaćanje povijesti i razvoja te međusobnog odnosa pojedinaca te skupina (Basso 1990: 145). Mitologija je, gledajući elemente gotovo svih kultura, bogata prikazima kanibalizma; od grčkog boga Krona koji proždire svoju djecu, egipatskog boga Ozirisa koji egipatski narod oslobađa od ljudožderstva, aboriđinskog diva (urođeničkog diva) koji ubija i jede trudne žene itd. (Diehl i Donnelly 2010: 13). Istraživanja provedena na područjima Sjeverne Amerike potvrđuju postojanje konzumacije ljudskog mesa što ne bi trebalo izazvati čuđenje uzimajući u obzir indijansku mitologiju u kojoj su životinje i ljudi izjednačeni te se konzumacija životinjskog mesa izjednačava s konzumacijom ljudskog (Lukashek 2000: 5).

Uz mitologiju, uzimajući u obzir da je kanibalizma usmjeren na konzumiranje ljudskog mesa proučavanje prehrambenih navika i odnos prema hrani jedan je od bitnih aspekata nužan prilikom pristupa proučavanja kanibalizma. Sagledavanjem prehrane određenog društva, od načina pripreme, raspodjele, dijeljenja do zabrana konzumiranja određene hrane, dobije se uvid u društveni ustroj pojedine zajednice. Zabrana konzumacije ljudskog mesa prisutna je u brojnim društvima današnjice kao i zabrana konzumacije kućnih ljubimaca te je moguće izdvojiti kulture čiji se pristupi u zabranama razlikuju. Poznato je da se danas unutar europskih krugova, usprkos zapisa o postojanju tradicije konzumiranja psećeg mesa tijekom vjenčanih obreda u Apuliji, ne gleda s velikom naklonošću val konzumacije psećeg mesa koji je zahvatio Kinu. U indijskoj kulturi konzumacija mesa goveda regulirana je striktnim zakonima što je usporedivo s muslimanskom zabranom konzumacije svinjskog mesa. Povijest je obilježene primjerima zabrane konzumiranja različitih životinja. Navedeni primjeri dokazuju snagu utjecaja društvenog konteksta; pravila postavljena unutar pojedine kulture diktiraju način ponašanja svih njenih članova (Lindenbaum 2004: 481).

Smještanjem kanibalizma u sferu društvenih običaja kulture pojedinog naroda dovelo je do pokušaja stvaranja tipologije što je rezultiralo različitim kategorijama u kojima su određene specifičnosti pomoću kojih se antropofagija mogla razvrstati i tumačiti. Brojni antropolozi, od Arensa, Goldmana, Bradyja do Sandayija, su iznosili svoja razmišljanja i analize te su pomogli u definiranju kategorija kanibalizma koje su i danas široko prihvaćene. Endokanibalizam, jedna od definiranih kategorija, označavala je tendenciju određene skupine ljudi da konzumira ljudskog mesa svojih članova. Suprotno endokanibalizmu definirana je kategorija eksokanibalizma, odnosno tendencija konzumiranja ljudskog mesa izvan skupine (Lindenbaum 2004: 478; pogledati još Villa; Petrinovich; Macbeth; Collinson; Travis - Henikoff).

Uz endokanibalizma vežu se još podskupine ritualnog te osjećajnog kanibalizma (Arens 1979: 35, Lukaschek 2000: 7, Lindenbaum 2004: 478). Brojna plemena Oceanije upoznata su s ritualnim konzumiranjem tijela pokojnika (Partington 2008: 90). Zabilježeno je prakticiranje ritualnog kanibalizma plemena Fataleka na Solomonskim Otocima u kojem se prakticira konzumacija tijela pokojnika nakon termičke obrade. Međutim, isto pleme ne gleda s odobravanjem kanibalističke sklonosti susjednog plemena Dodomisco za čije pripadnike smatraju da ljudsko meso jedu sirovo. Bitno je za istaknuti da neodobravanje običaja potiče nedostatak termičke obrade mesa (Clerk 1975: 3). Wari' Indijanci s prostora Južne Amerike prakticirali su ritualni kanibalizma kao iskaz poštovanja prema pokojniku konzumirajući gotovo svaki dio tijela. Tim činom iskazano je suosjećanje, najviši stupanj časti te način procesuiranja tuge cijele zajednice (Conklin 1997: 75). Pod ritualni kanibalizma uvršteno je ritualno žrtvovanje povezano u većini naroda s odavanjem počasti bogovima. Prostor Južne Amerike 15. stoljeća naseljen narodom Asteka upoznat je s navedenim oblikom kanibalizma. Kanibalizma kod Asteka često je povezan s mogućnosti korištenja kao dodatak prehrani zbog pretpostavke o nedostatku proteina. Međutim, provedena istraživanja potvrđuju postojanja kanibalizma ritualnog oblika često izvođenog upravo u doba žetvi s ciljem ugađanja bogovima. Najveći broj žrtava ritualnog kanibalizma zabilježen je u gradu Tenochtitlán (mjesto na prostoru današnjeg grada Meksika tj. Ciudad de México) gdje su pronađeni i zapisi o načinu odnosa prema budućim žrtvenicima (Ortiz de Montellano 1978: 613). Asteci su isticali vrijednost ljudskog srca te ljudske krvi smatrajući da se u njima nalazi energija esencijalna za izmjenu dana i noći te za održavanje normalnog životnog ciklusa (Zink 2008: 35).

Kod eksokanibalizma veže se agresivni oblik kanibalizma točnije postupak uspostavljanja prevlasti i moći specifično za vrijeme ratnih sukoba (Conklin 2001.). Pripadnici pojedinih kultura Južne Amerike ritualno su konzumirale određene dijelove tijela svojih protivnika (Partington 2008: 90). Smatra se da je pleme Irokeza svojim ratnim zarobljenicima davalo na izbor na koji će način biti „posvojeni“ u zajednicu; kroz socijalnu sferu na način da postanu članovi jedne obitelji ili kroz doslovnu sferu, činom konzumacije njihova tijela. Postupak se usko povezuje s idejom korištenja kanibalizma kao sredstvo političke i vojne moći (Clerk 1975: 3). Kanibalizma se mogao koristiti i kao sredstvo za poniženje zarobljenika i oblik najgore kazne. Vjeruje se da bi pleme Maora svoje zarobljenike na navedeni način u potpunosti ponizilo, svelo na zadnje mjesto u ljestvici vrijednosti. Znanstvenici su također u posjedu zabilježenih slučajeva agresivnog oblika kanibalizma na prostoru Guangxi u Kini za vrijeme Kulturne Revolucije kasnih 1960-tih godina (Sutton 1995: 139). U novije doba zabilježena je pojava kanibalizma na prostoru zahvaćenom ratnim pobunama u Kongu u Africi (Bergner 2003: 49). Ranije navedeno pleme Wari' poznavalo je agresivni oblik kanibalizma u vrijeme ratnih sukoba; nakon što bi svoga protivnika usmrtili uzimali bi određene dijelove tijela kako bi ih konzumirali. Sam čin nije bio obilježen poštovanjem, već se meso protivnika smatralo manje vrijednim od onog životinje te je želja bila iskazivanje nadmoći (Conklin 1997: 72).

Medicinski kanibalizam je kategorija čije prakse su zastupljene u velikom broju kultura različitih društava pa tako i europskog, pogotovo u dijelovima „moderne“ medicine. Konzumacija dijelova ljudskog tijela u medicinske svrhe zabilježena je u ranim fazama razvoja medicine na prostoru Europe. Savjeti o zdravlju iznosili su u ranim zapisima grčkih mislioca i liječnika te su pritom zagovarali konzumaciju različitih produkata ljudskog tijela (Lindenbaum 2004: 478). Od ispijanja ljudske krvi u svrhu izlječenja epilepsije u Plinijevim zapisima do konzumiranja posebno određenih organa kriminalaca, daje se zaključiti da europska medicinska povijest nije zazirala od kanibalizma (Diehl i Donnelly 2010: 33). Povećani postotak korištenja dijelova ljudskog tijela poput krvi, mesa, organa, kosti te srži zabilježen je u europskoj medicini u razdoblju od 16. pa sve do 18. stoljeća. Zbog popularnosti „praha mumija“, za čiju se primjenu smatralo da pomaže u izlječenju brojnih tegoba, otvarale su se posebne trgovine kako bi se opskrbito rastuće tržište (Gordon-Grube 1988: 406).

Osim trgovina, sve veći broj priručnika bogatih detaljnim receptima i savjetima o pripremi ljudskih „produkata“ bilo je prisutno na tržištu te se njihova popularnost očitovala u

prisustvu u većini kućanstava. Djelo Samuela Johnsona iz 1785. godine sadrži naputke za pripremu praha od mumija te postoje dokazi o prodaji istog 1909. godine u popularnoj njemačkoj ljekarni i u američkoj tvrtki Merck & Co. (Gordon-Grube 1988:408). Razvojem medicine smanjila se direktna konzumacija ljudskih dijelova tijela ali se pojavio tehnološki napredniji oblik kanibalizma usmjeren na korištenje navedenog kroz drugačije formate: transplantacija organa, konzumacija hormona, kloniranje, transfuzija itd. (Lindenbaum 2004:479). Sve veću popularnost u 1970-tih godina bilježi val konzumiranja posteljice rođenog djeteta odnosno placentofagija. Navedeno se smješta pod auto-kanibalizam, odnosno proces konzumacije dijelova vlastitog tijela. Zanimljivost kod istaknutog može se pronaći u nevjerovanju vegetarijanaca da je placenta meso, pa se i u tim krugovima potiče konzumacija (Janszen 1980: 79).

Uz sve navedene podjele važno je za istaknuti kanibalizma u po-život opasnim situacijama koje zahtijevaju korištenje svakog raspoloživog sredstva kako bi se preživjelo. Kroz povijest zabilježene su broje situacije u kojima je veliki broj ljudi pribjegavao konzumaciji ljudskog mesa kao jedinom izvoru nutrijenata; veliki svjetski ratovi, doba epidemija, periodi gladi. Međutim, osim velikih povijesnih događaja s katastrofalnim posljedicama situacije poput pada aviona, nasukavanja brodova, ne-pronalaska puta tijekom ekspedicija u planinske lance, situacije su koje su prouzročile priče o kanibalizmu koje su svojim šokantnim detaljima probudile interes u širim krugovima osima isključivo znanstvenih. Avionska nesreća urugvajskog rugby tima 1972. godine u Andama, nestanak skupine ljudi tijekom ekspedicije na Sierra Nevadu 1846. godine („Donner Party“) te priča o Alfredu Packeru iz 1883. godine, sve su događaji popraćeni svjedočenjem unesrećenih koji su morali pribjeći kanibalizmu kako bi preživjeli surove uvjete u kojima su se našli (Lindenbaum 2004: 475).

Tipologija kanibalizma prikazuje kompleksnost teme te razdiobu poznatu unutar znanstvenih krugova koji svojim kategorijama i potkategorijama dodatno kompliciraju tumačenje samog čina kanibalizma. Navedeno pokazuje da raspodjela ovisi o motivima i kontekstu koji, obzirom na količinu te različitim pristupima, preplavljuju i zbunjuju sagledavanje kanibalizma na globalnoj razini. Umjesto da se svaka konzumacije ljudskog tijela i produkata nazove kanibalizmom te da se zatim svrsta unutar kategorije određene granicama događa se obrnuta situacija te se teži prvotno definiranju tipa a tek onda priznavanju samog čina kanibalizma (Lindenbaum 2004: 480).

2.2. Prikaz tumačenja i korištenja antropofagije u pisanim djelima kolonizatora

Do sada izneseno pružilo je prikaz zanimljivosti i kompleksnosti načina sagledavanja značenje ljudožderstva, od privilegije koja se dotiče samo određenih članova, ritualne prakse za sve članove zajednice pa do kazne ili sredstva političke moći. Istraživanja provedena u različitim segmentima te širenje shvaćanja uloge konteksta potaknulo je promjenu pogleda na značenje kanibalizma u pojedinim zajednicama ali i šire. Sve se više radi na shvaćanju razloga postojanja antropofagije u pojedinim društvima, načinima njezina tumačenja, kompleksnošću provođenja te se istraživanja sve manje usmjeravaju prema isključivim raspravama o postojanju kanibalizma.

Ranije je istaknuto da antropofagija, njezino prikazivanje i tumačenje, provocira i potiče na razmišljanja o nezamislivome pripadnike „kulture Zapada“. Suprotstavljanje mišljenja članova znanstvenih i humanističkih krugova o istinitosti prakticiranja konzumacije ljudskog mesa, od 19. stoljeća pa sve do danas, nije umanjilo popularnost prikaza teme unutar literature, na filmskim platnima i drugim medijima (Lukashek 2000: 7). Prije današnjih prikaza ljudožderstva i popularizacije likova poput Hannibala potrebno je pažnju posvetiti ranijim prikazima te tumačenjima i osvijestiti razliku, ako postoji, u prikazima koji se dotiču stvarnih pripadnika ljudske populacija za koje se smatralo da prakticiraju konzumaciju ljudskog mesa. U tu svrhu, pisani dokumenti prvih istražitelja „novog svijeta“ te bilješke i radovi članova znanstvenih krugova mogu poslužiti za razumijevanje značenja i prikaza ljudožderstva. Zanimljivost ranijih tvrdnji o istinitosti postojanja navedenog običaja leži u neprihvatanju ideje o konzumaciji ljudskog mesa unutar „visoke“ kulture ali prihvatanje postojanja navedenog u „primitivnim“ kulturama. Otkrivanjem novih svjetskih kontinenata, povećanjem broja trgovačkih putova, religijske razlike i širenje imperijalnog utjecaja dovelo je do povećanog interesa za proučavanje načina prikaza novootkrivenih naroda te potrebe za isticanjem razlika (Lukashek 2000: 2).

Smatra se da je riječ kanibal nastala nakon Kolumbova drugog posjeta Karibima 1493. godine prilikom susreta s plemenom Carib za koje je smatrano da konzumiraju ljudsko meso. Ubrzo se riječ proširila i poslužila kako bi se imenovao konzument ljudskog mesa (Lindenbaum 2004: 476). Opisno pojam označava „poseban“ odnos između jedenog i onog koji konzumira/jede sebi sličnog (pripadnika iste vrste) (Fox 1975: 87). Uz kanibalizam i antropofagiju često se susreće i riječ ljudožder, koja predstavlja stari naziv za bilo kojeg

konzumenta ljudskog mesa (životinja, bogovi, mitska bića itd.) ali širenjem uporabe dogodilo se izjednačavanje sve tri riječi. Kompleksnost terminologije gotovo je slična razlikama u kategorijama kanibalizma te bi povijesni razvoj korištenja i razlika u terminologiji bilo interesantno istraživanje koje bi pridonijelo razumijevanju navedenog običaja ili čina.

Od trenutka nastanka, pojam kanibalizam na sebe veže oznake marginalnosti, isključivosti i primitivnosti. Gotovo da nema dnevnika, putopisa ili bilješki istraživača te misionara od doba kolonizacije pa sve do ranih godina 20. stoljeća, u kojem se barem jedno „novootkriveno“ pleme ili kultura ne vežu s kanibalizmom (Fiddes 2002: 140). Ubrzo se „Zapad“ poslužio kanibalizmom kao oznakom primitivnih, neciviliziranih i nazadnih kultura čiji je rast i napredak ovisio o „intervenciji“ više i razvijene kulture zastupljene u europskim krugovima (White 2001: 61). Jean Pouillon poslužio se usporedbom kanibalizma i incesta kako bi se dodatno naznačila udaljenost od sfere ljudskosti članova „novih“ naroda te kako bi se dodatno pobudilo zgražanje i osuda; sve s ciljem opravdavanja postupaka kolonizatora te načini uspostavljanja reda i „pomaganja“ nerazvijenim društvima (Clerk 1975: 4).

„Trud misionara protiv kanibalizma, žrtvovanja ljudi i lova na ljudske glave je u tom periodu vremena bio shvaćen kao trud u borbi za „ljudska prava“ (...) U to vrijeme, prava žrtava su poštovana(...)“⁴

Schirmacher opravdava djelovanje misionara kako bi se zaustavio barbarski običaj proždiranja ljudskog mesa te ističe da u konačnici kultura temeljena na takvom nasilju dovodi do svog samouništenja. U svom tekstu postavlja pitanje opravdavanja „ubojstva“ u svrhu ispunjenja običaja te konstatira kako se kultura s takvim elementima nužno mora spasiti sama od sebe (Schirmacher 1994: 10). Međutim, u svojim tumačenjima ne ističe način kako su kolonizatori „spašavali“, po njegovom mišljenju, ugrožene kulture te kako su se poslužili iskrivljenim prikazima običaja u svrhu opravdavanja svojih postupaka. Prikazi prakse konzumacije ljudskog mesa poslužili su kao najgrotesknije moguće karikature lišene konteksta i tumačenja s isključivim ciljem izazivanja šoka i nevjerice te podržavanja „spašavanja“ izgubljenih i neciviliziranih ljudi (Routley 1982: 2).

Dnevnici istraživača i misionara, pisani tijekom njihova boravka u novo-otrkivenim teritorijima zapadne hemisfere i ispunjeni ilustracijama, postali su popularna štiva koja su pružala Europljanima uvid u nove kulture i njihove pripadnike. Opisi i ilustracije bili su

---

⁴ „The effort of the missionaries against cannibalism, human sacrifice and head hunting was in those days considered as effort in favor of „human rights.“ (...) In those days, the right of the victims were respected (...)“ (Schirmacher 1994: 5)

dodatno uljepšani i naglašeni nakon saznanja njihovih autora koliku su popularnosti izazivali kod čitatelja željnih novih informacija. Stoga ne čudi da su tijekom sljedećih petstotinjak godina pisani tekstovi i ilustracije o ljudožderima postali sve maštovitiji i sve udaljeniji od realnosti običaja izvođenih na različitim teritorijima (Lindenbaum 2004 : 489).

Prvi opisi kanibala iz plemena Arawa i Kariba pristigli su u Europu nakon Kolumbova povratka s ekspedicije 1492. godine. Čitateljima su opisi u dnevnicima, napisanim tokom putovanja, nudili sliku negostoljubivih, nasilnički nastrojenih plemena s tradicijom ratničkog kanibalizma koji prerasta u svakodnevicu zbog preferencije prema okusu ljudskog mesa. Kanibalističke sklonosti dodatno su naglašene eksplicitnim opisima načina pripremanja poput kuhanja, pečenja ili sušenja na dimu te prodaje gotovih proizvoda na tržnicama, pritom se ističe pečenje na roštilju, „barbacoa“ ili u verziji preživjeloj do suvremenog vremena „barbecue“, kao najpopularniji način pripreme ljudskog mesa (Diehl i Donnelly 2010 :30). Nedugo nakon tih opisa prve ilustracije kanibala krenule su cirkulirati po europskom društvu s prikazima neciviliziranih „divljaka“ s istaknutim fizičkim razlikama poput velikih usana ili izobličenih očiju, redovito bez odjeće, kako nasilnički otkidaju udove svojih poraženih neprijatelja i bacaju ih na vatru (Weiser 2011:69). Uz Kolumba potrebno je istaknuti i pisanja Ameriga Vespuccia, talijanskog istraživača i kartografa koji je djelovao u 15. stoljeći te je u svojim pismima *Mundus novus* i *Lettera di Amerigo Vespucci delle isole nuovamente trovate in quattro suoi viaggi* opisao kanibalističke sklonosti plemena koje je susreo tijekom svojih istraživanja na području Brazila i Kariba. Uz pisanja, ilustracije koje su popratile tekst sadržavale su bogatstvo informacija te se ujedno smatraju prvim ilustriranim prikazima kanibalizma u Americi (Heršak 2017: 14).

Daljnje otkrivanje teritorija zapadne hemisfere obogatilo je kolekciju pisanih tekstova djelima fra Berbala Diaza, španjolskog svećenika, koji s ekspedicijom Hernana Corteza u 16. stoljeću putuje na teritorij današnjeg Meksika i susreće pleme Asteka. Ranije spomenuti nalazi pronađeni na tom teritoriju potvrđuju postojanje kanibalizma kod Asteka a malobrojni spomenici govore o inklinaciji prema ritualnom kanibalizmu što nije vidljivo iz pisanja svećenika koji zbog govorenja o kanibalizmu putuje kako bi izgubljene duše domorodaca, prijelazom na kršćanstvo, vratio na pravi put. Dnevnicima fra Diaza obiluju grafičkim prikazima poput onog o ulasku u nepoznati teritorij kroz nakupine djelomično pojedjenih ljudskih leševa, zatim čupanjima još udarajućih srca iz grudnih koševa ljudi prinošenih kao žrtve bogovima te komadanje njihovih tijela s posebnim pravilima o raspodjeli mesa unutar zajednice; tako su unutarnji organi bili namijenjeni svećenstvu i plemstvu, bedra članovima

vijeća a običnom puku bili su dostatni kotleti ili odresci. Ipak, zasigurno opis koji je izazvao najviše zgražanja bio je onaj male djece žrtvovane bogovima kiše i kaše koje su rađene od njihova isjeckanog mesa pomiješanog s kukuruzom (Diehl i Donnelly 2010 :30).

Istinitost navedenih opisa upitna je ali razlozi iznošenja shvatljivi su iz razloga postojanja potrebe za opravdanjem svih postupaka počinjenih od strane kolonizatora prema domorodcima. Potpuna demonizacija plemena Asteka dodatno je naglašena opisima umorstva i proždiranja vojnika pridošlih s Cortezovom ekspedicijom. Ilustracije plesa tetoviranih i bogato ukrašenih nazadnih divljaka oko zapaljene vatre iznad koje se vrti dvoje ili više zavezanih živih osoba okruženih s glavama nabijenima na kolac postao je simbolički prikaz ratničkog plemena Irokeza s prostora Srednjeg zapada. Navedeni prikazi, osim izazivanja interesa i želje Europljana za novim saznanjima o dalekim plemenima, također su izazvala val zgražanja potaknuta željom za spašavanjem ili uništavanjem kulture koja bi prijetila rušenjem njima poznatog i moralno usklađenog okruženja. Sve više ekspedicija slane su pod krinkom spašavanja izgubljenih duša, s crkvenim i kraljevskim blagoslovima, u osvajačke pohode s ciljem eliminacije novootkrivenih naroda i vraćanjem bogatstva u europske prijestolnice (Leca 2014:113)

Nepunih dvanaest godina nakon eliminacije Asteka ekspedicija Francisca Pizarra u 16. stoljeću priuštila je sličnu sudbinu Inkama u južnoameričkom gradu Peruu. Prvi susret domorodaca i kolonizatora na prostoru južnoameričkog teritorija koji donosi nove ilustracije i pisane dokumente o kanibalizmu dogodio se nekoliko godina nakon prije spomenute ekspedicije, nasukavanjem broda njemačkog pomorca Hansa Stadena na brazilskoj obali. Opise ljudožderstva, poput ispijanja krvi ubijenih neprijatelja, komadanja ljudsko tijela i konzumiranja pečenih udova, zabilježio je tijekom svog boravka u plemenu Tumpinamba u knjizi „*Istinita priča i opis zemlje divljih, golih, gadnih ljudožderskih naroda u Novom svijetu, Americi*“⁵ (Diehl i Donnelly 2010 :30). Veliku vrijednosti imaju i njegove ilustracije u kojima su prikazani segmenti kanibalizma poput bacanja ljudske glave u kotao pun vrele vode, zatim proces rasijecanja žrtve ili držanje ljudskog tijela bez udova iznad vatre u svrhu pečenje. I dok su na ilustracijama tjelesne karakteristike slične „normalnim“ Europljanima, nisu popraćene deformacijama, licu su gotovo bezizražajna i s dvjema crnim točkama umjesto očiju gotovo zastrašujuća, kao da je dodatna demonizacija naglašena micanjem ljudskih karakteristika lica (Weiser 2011: 69/71). Ilustracije su dobile dodatan efekt nakon što

---

⁵ „Warhaftige Historia und beschreibung eyner Landtschafft der Wilden Nacketen, Grimmigen Menschfresser-Leuthen in der Newenwelt America gelegen“ 1557.

ih je Theodor de Bry 1590. godine doradio te izdao seriju novih i kvalitetnijih te još šokantnijih slika kanibalističkih plemena za novo izdanje navedene Stadenove knjige (Heršak 2017: 22). Koliko su svjedočenja utjecala na efektivno djelovanje europskih sila u svrhu eliminiranja ljudožderstva vidljivo je iz dekreta pape Julija II. izdanog 1510. godine u kojem se kanibalizma proglašava smrtnim grijehom te se potiče i opravdava djelovanje vojske u svrhu istrebljenja čina odnosno dokument kraljice Izabele od Španjolske iz 1503. godine kojim se dopušta zatvaranje i eliminiranje svih kanibala na području Amerika (Conklin 1997: 71).

Prostor novootkrivenih kontinenata posjetit će francuski svećenik i istraživač André Thévet te francuski protestantsko-kalvinistički pastor Jean de Léry. Oba autora pisat će o svojim saznanjima i putovanjima te će na različite načine tumačiti običaje plemena s kojima su se susreli, pogotovo s običajem konzumiranja ljudskog mesa. I dok je Thévet svoje djelo objavio odmah po povratku u Francusku sredinom 16. stoljeća, Léryijevo djelo objavljeno je dvadeset godina nakon njegova povratka iz Brazila točnije krajem 16. stoljeća. Zanimljivo je za usporediti načine pisanja dva autora, koji su u gotovo isto vrijeme boravili na sličnom teritoriju, odnosno sagledati i analizirati njihov stav prema kanibalizmu. Djelo Théveta predstavlja plemena kao necivilizirane divljake koji život provode u bezakonju, bezbožnosti i bez kulture što se sve očituje u njihovom izgledu i golotinji te načinu prehrane čime se opravdava dolazak Zapadnjaka kako bi odjenuli to golo zvjersko društvo (Heršak 2017: 23). S druge strane Léry ističe golotinju kao prirodno stanje te je relativizirao kanibalizam ističući humanost u činu konzumiranja svojih bližnjih nakon njihove smrti te u činu konzumiranja svojih neprijatelja umjesto mučenja. Oba djela, uz pisanja Hansa Stadena, inspirirala su francuskog mislioca Michela de Montaignea na pisanje poznatog eseja „*O kanibalima*“ te na poznatu rečenicu u kojoj se ističe potreba za odmicanjem od relativiziranja običaja drugačijih naroda i iskazivanja poštovanja za različitost a ne potrebu za eliminacijom ili uništavanjem (Heršak 2017: 24).

„Ne vidim...ništa barbarski ili divlje u tom narodu, prema onomu što mi je bilo rečeno: osim što svatko naziva barbarskim, to što se razlikuje od njegovih običaja.“⁶ (Montaigne: 1588.)

Uz djelovanje na prostorima novootkrivenih kontinenata, kolonizatori su vodili osvajanja bliže europskom tlu na isti način, korištenjem istih načina djelovanja protiv

---

⁶ Preuzeto iz skripte „Uvod u prapovijesno društvo“ (Heršak 2017: 24)

plemena afričkog kontinenta. Najviše pisanja o kanibalizmu zabilježena su na prostorima zapadne obale Afrike, poput Konga ili Kameruna, ali dok su u suvremeno vrijeme prikupljeni dokazi za postojanje kanibalizma na prostorima Sjeverne i Južne Amerike, vrlo malo je dokaza o postojanju ljudožderstva na prostoru Afrike. Ipak, nije nedostajalo pisanja o susretima s ljudožderima, pogotovo u razdobljima pojave trgovanja robovima i njihovim nedaćama tijekom putovanja iz afričkih zemalja prekooceanskim putevima u novo nastanjeni teritorij Amerike. Zabilježene su pojave nestanka određenih broja robova te kasnije povećana prodaja mesa na tržnicama. Ubrzo se cijelim teritorijem Afrike i Europe počela širiti ilustrirana karikatura žene tijekom povratka s tržnice s komadom ljudskog bedra u rukama što se može protumačiti kroz potrebu naglašavanja problematike trgovanja robovima i uvjetima u kojima su se nalazili ali i opravdanjem za trgovanje kako bi se divljaci skloni kanibalizmu poslali u prekooceanske zemlje (Diehl i Donnelly 2010 :30).

Afričko pleme najviše zastupljeno u pisanjima o kanibalizmu bilo je pleme Azanda posebno istaknuto u djelima njemačkog istraživača Georga Schweinfurtha napisanima tijekom 19. stoljeća. Prilikom ulaska u jedno selo Azanda istraživača je začudilo stablo s obješenim smežuranim dlanovima i stopalima koja su se sušila na afričkom suncu, štapovi s nataknutim lubanjama te truplo novorođenog djeteta ostavljeno na suhom tlu kako bi se posušilo i poslužilo za večernji obrok. Za pretpostaviti je koliko su navedeni opisi izazvali zgražanje među visokom elitom njemačkog ali i europskog društva. Pisanja misionara poslanih na prostore afričkog kontinenta u svrhu „spašavanja“ neciviliziranih naroda ističu bojazan da se sve zemlje „crnog“ kontinenta polako prepuštaju kanibalizmu te da je potrebna dodatna intervencija kolonizatorskih sila kako bi se takav scenarij izbjegao odnosno kako se ne bi dogodilo da necivilizirani divljaci niske inteligencije svojim utjecajem ugroze visokociviliziranu Europu. Postojanje ljudožderstva na prostorima Afrike, kojeg se svrstava u „politički kanibalizma“ sa svrhom širenja straha i monopola, potvrđeno je u 20. stoljeću i to u djelovanjima pojedinaca, točnije cara Srednjeafričkog carstva Bokasse i ugandskog predsjednika Amina. U frižiderima oba pojedinca, nakon njihova svrgnuća, pronađeni su ostaci ljudskih tijela te je osoblje svjedočilo o konzumiranju ljudskog mesa na večernjim okupljanjima (Diehl i Donnelly 2010 :30).

Daleki prostori Oceanije i Pacifika te Australije nisu izbjegli kolonizacijski val te time niti životopisne opise kanibalističkih sklonosti od strane revnih europskih istraživača i misionara. Zbog iznimno velikog broja zapisa i opisa ljudožderstva počelo se navedeno područje nazivati „Otoci Kanibala“ te su istaknuti brojni običaji od kojih su neki

predstavljeni europskoj javnosti izrazito okrutno poput mučenja i konzumiranja tijela mlade djece do pojedinih koji su izazivali podsmjehe poput tradicije da ljudi osuđeni na smrt moraju iskapati sami svoje rupe u zemlji kako bi se njihova tijela mogla ispeći (Diehl i Donnelly 2010 :43)

„Oko tridesetero žive djece obješeno je o jarbole poput pobjedničkih stjegova. Bespomoćna stvorenja ubrzo su poginula (...) zbog kretanja kanua... Druga djeca odvedena su živa na (otok) Bau, kako bi (tamošnji) dječaci mogli naučiti fidžijsko ratničko umijeće ispaljivanjem strijela u njih i udarajući ih toljagama. Danima su poput vukova i hijena komadali i proždimali (tijela).“ (Diehl i Donnelly 2010 :43)

Isječak iz pisanog dnevnika velečasnog Cargilla i u današnje vrijeme izazvalo bi val neopravdavanja i zgroženih reakcija kada bi se mogla dokazati istinitosti tih tvrdnji. Ranije spomenuti pronalazak kostiju s naznakama kanibalizma na kontinentima Amerike i Afrike malobrojni su i time teško dokazuju postojanje ljudožderstva na izrazito masovnoj razini prikazanoj u pisanim ili ilustriranim dijelima misionara i istražitelja; s istim problemom susrećemo se na prostorima Australije i Oceanije. Prostor Oceanije, posebno Novu Gvineju, važno je za spomenuti i zbog pojave bolesti koja dovodi do degeneracije središnjeg živčanog sustava koja se manifestirala kroz nekontroliranu groznicu, smijeh i nemogućnost održavanja ravnoteže a koju je 1951. godine Artur Carey spomenuo prvi put koristeći termin „kuru“.

U današnjem svijetu poznata kao „bolest kanibala“ ili „smrtni smijeh“, dugo vremena tragalo za uzrok te se kroz veliki broj istraživanja provedenih zahvaljujući Michaelu Alpresu zaključilo da napada konzumente ljudskog mesa iz razloga što je nestala u trenutku dolaska kolonizatora i prenošenja njihova učenja o ljudožderstvu kao grijehu. Uz Alpresa, Daniel C. Gajdusek je pomogao u shvaćanju djelovanja kuru bolesti na živčani sustav čovjek kroz svoja istraživanja na čimpanzama i načinu na koji se bolest manifestira kod najbližeg čovjekovog „srodnika“ u životinjskom svijetu. Nova Gvineja je dugi period vremena bila okarakterizirana kao „otok“ kanibala te su brojna tumačenja o načinu života našli put do Europljana od načina pripreme mesa do različitih specijalnih recepata. Dnevnicima su oživljavali životopisan svijet plemena koji svoje bliske srodnike nakon njihove smrti konzumiraju kroz različite obrede, čije žene pripremaju ljudsko meso, utrobe ili mozgove u kotlovima s povrćem i kostima, čija djeca skakuću oko svojih majki koje nadgledaju proces komadanja ljudskih tijela neprijatelja (Levi Strauss 2014: 107).

Najpoznatije kanibalističko pleme, Maori, svoju popularnost mogu zahvaliti Jamesu Cooku koji usidrenjem svoga broda u 18. stoljeću na prostoru Tasmanskog zaljeva zaslužan za potpunu demonizaciju i mistifikaciju novozelandskog plemena. Popularnost kanibalizma u dnevnicima čitanima na cijelom prostoru Europe vidljiva je već u prvim rečenicama Cookova dnevnika u kojima opisuje svoji prvi susret s Maorima za koje trenutno zaključuje da su kanibali po svježim kostima u njihovim rukama. Malo je vjerojatno da su već pri prvim susretima istraživači sa sigurnošću mogli zaključiti srž kulturnih običaja pojedinih naroda te se upravo zbog pisanih dnevnika i iznošenja velike doze subjektivnosti razvila tehnika opservacije i objektivnog tumačenja viđenog bez iznošenja zaključaka. Postaje upitno koliko je stvarno zabilježenih slučajeva ljudožderstva a koliko je izmišljeno u svrhu većeg broja prodanih djela nakon povratka u civilizirani svijet (Travis- Henikoff 2008: 95).

Ljudožderstvo se nije koristilo samo u razdobljima kolonizacije u svrhu demoniziranja novih kultura radi njihove lakše eliminacije nego i u razdobljima straha od sila koje su prijetile koloniziranju europskog prostora. Tijekom najezde Mongola 1242. godine kršćanski svećenici pisali su u svojim ljetopisima o narodu koji jede svoje zarobljenike kao da su kruh ili o narodu koji ne bira čije ljudsko meso će jesti, muško ili žensko, te da se pomno biraju najljepše djevojke kako bi bile pripremljene za stolove najviših vojničkih predstavnika. Osim Mongola, prijetnja Kelta u prethodnim stoljećima bila je povod opisivanja kanibalističkih sklonosti glavnih svećenika druida koji su konzumirali kuhane mozgove vjerujući da će na taj način prenijeti mudrost s pokojnika na sebe (Diehl i Donnelly 2010 :41).

Distinkcije i odvajanja u kategorije mi/oni kroz kulturne, političke ili ekonomske poglede ne donosi spajanju i shvaćanju kultura već ih dodatno odvaja i stvara sve veću udaljenost teško premostivu i kroz veliki broj istraživanja uz pomoć koji se pokušavaju pokrpiti pukotine stvorene između kultura kroz generacije i koliko štete može prouzročiti krivo tumačenje najbolje je vidljivo ako se sagleda tumačenje antropofagije kroz povijest (Fiddes 2002: 147). I dok pisani tekstovi i ilustracije kanibalizma u doba kolonijalizma ponajprije služe kako bi izazvali strah i zgražanje jedne visoko-civilizirane i moralno ispunjene kulture prema nisko-inteligentnim i animalnim divljacima ne smije se umanjiti saznanje da je postojanje kanibalizma na svim područjima svijeta potvrđeno kroz veliki broj istraživanja provedenih na različitim područjima te koja zahvaćaju različita povijesna razdoblja (Levi-Strauss 2014: 109).

Postojanje antropofagije time ne postaje upitno te je nužno premjestiti fokus istraživanja na svrhe prakticiranja, smještaj običaja unutar kulture i konteksta, razlika u načinu konzumiranja na određenim područjima i demistifikacija odnosno odvajanje od ideje da se kanibalizma isključivo povezuje sa slikom „divljaka u suknji od palminog lišća, koji skakuće oko kotla vruće vode smještenog na vatri iz kojeg viri glava bijelca sa safari kacigom“ (Travis- Henikoff 2008: 18).

Tumačenja pisana u doba kolonijalizma potrebno je uzeti sa zadržkom ako se analizira izgled običaja ljudožderstva ali mogu se analizirati prikazi kanibalističkih plemena u svrhu shvaćanja koliko nametanje ideje utječe na razvijanje slike o nepristupačnom i dalekom svijetu doživljenom kroz pisanu riječ. Korištenje ljudožderstva kako bi se marginalizirao drugi i drugačiji u svrhu dobivanja odobravanja za sve što se koristilo kako bi se domoroci „doveli“ na pravi put rezultiralo je da se na spomen kanibalizma nestaje empatija i suosjećanje prema neciviliziranim divljacima prema kojima se ne treba pokazati niti trunka humanosti ako su spremni za takav neoprostiv čin. Dolazi se do zaključka da pisana riječ ili naslikana ilustracija u širokom optičaju stvaraju ideje i shvaćanja koja mogu napraviti više štete od bilo kojeg fizičkog oružja u ljudskim rukama.

3. Reprezentacija kanibalizma u drugoj polovici 20.stoljeća – film

3.1. Objašnjenje pojmova i uvod u prikaz analize filmova

Kroz cijeli tijek povijesti čovječanstva praksa jedenja ljudskog mesa opetovano se pojavljivala potaknuta jednakom mjerom kulturnom praksom kroz različite rituale kao i potrebom u trenucima velike gladi ili novih medicinskih saznanja. Niti jedna kultura ne može se pohvaliti potpunim nepracticiranjem ljudskog mesa jer se povijesno gledano kanibalizam ne može ukloniti iz temelja čovječanstva (Travis-Henikoff 2008: 295).

Do sada kroz rad moglo se zaključiti koliko je kanibalizma kompleksan i slojevit pojam koji u trenucima potiče opravdanje dok u drugim izaziva krajnje gađanje te osudu. Čin jedenja ljudskog mesa bez dodatnog konteksta ostao je zakinut u antropološkim analizama upravo zbog nedostatak opravdanja (ritual, glad itd) te je kroz povijest „maskiranjem“ kulturnim značajkama za koje je poznato da su fluidne i podložne promjenama, izgubljena prvotna potreba koja je potaknula kanibalizam. Uz osjetne pomake u antropološkim pristupima istraživanju kanibalizma „ulaskom“ u polje popularne kulture postaje vidljiva razlika u kontekstima korištenja pojma ili prikaza antropofagije. Postoje naznake pomaka u povezivanju pojmova poput konzumerizma, kapitalizam, globalizam s činom apsolutne konzumacije redovito popraćene unutar kanibalizam; kompleksnost poveznice svakako zaslužuje vlastitu analizu, međutim važno je za istaknuti da se i dalje pojmovi koji za sobom povlače negativna tumačenja, strah i odmak prema animalnom dijelu čovjeka vezuju za antropofagiju (Bartolovich 1998: 215).

Ukratko objašnjeno u uvodu, pojam popularne kulture obuhvaća široki spektar kulturnih praksi i pojmova te za analizu tumačenja ili prikaza kanibalizma kroz sva bilo bi potrebno opsežno istraživanje popraćeno izdašnim pisanim radom. Jedan od segmenata popularne kulture, koji propitkuje koncepte ljudskog djelovanja, moralne stupove društva i tok razvoja ideja te ih nerijetko okreće naglavačke ili izaziva šok, kinematografija svojim nonšalantnim a opet izrazito ozbiljnim pristupom povijesnim, kulturnim i globalnim pitanjima stvara plodno područje istraživanja.

Kinematografija je od 1900.-tih postala popularna atrakcija u novoizgrađenim kinodvoranama te se pojavom televizije utjecaj filma dodatno proširio na veliki broj kućanstava. Film i televizijski programi danas, zbog masovne produkcije, dio su svakodnevice velikog dijela svjetske populacije užurbanog 21.stoljeća te nude neprekidan izvor informacija, ideja i „slika“ svijeta u kojem živimo. Zbog svoje pristupačnosti i širokog

spektra djelovanja imaju dubinski utjecaj na izgradnju percepcije pojedinca o svijetu koji ga okružuje bez nužne odgovornosti prema realnosti i istinitosti iznesenih informacija te postaju prostor za istraživanje utjecaja imaginarnog na izgradnju realnosti (Makamani 2007). Značajnost kinematografije leži u analiziranju socijalnih i kulturnih trendova ponajprije zbog svoje pristupačnosti i neposrednosti ali i zbog svoje vizualnosti uvjetovane kontekstom prostora nastanka filma (Mulvey 1975: 17).

Od svojih začetaka film postaje sredstvo pomoću kojeg se propitkuju temeljene ljudske vrijednosti, analiziraju povijesni događaji, osvješčuju etički problemi te koristi vizualni podražaj kako bi promijenio misaone procese i potaknuo na drugačije viđenje svijeta na globalnoj razini (Bellamy 2014: 28). Posebna grana antropologije usmjerena na filmske studije osvijestila je kompleksnosti iza formulacije „odlaska u kino“ odmicanjem od ideje da se radi samo o dvosatnom sjedenju ispred platna i uživanju u film; emocionalne reakcije, dodatne analize kroz razgovor ili pisane blogove, skrivena simbolika unutar filma te utjecaj na psihologiju čovjeka, sve to skriva se iza navedene formulacije (Fuery 2000: 46). Kulturološki utjecaj filma ne smije se podcijeniti jer uspijeva dotaknuti svakog pojedinca te mu prenijeti određenu količinu informacija koje ne moraju biti povezane s poznatim kulturnim konceptima (Makamani 2007).

Film postaje nepresušan izvor informacija i prostor za istraživanje, ali uzimajući u obzir globalnu umreženost i pristup filmovima različitih kultura na svjetskoj razini prostor za istraživanje postaje nepregledan. Obzirom na navedeno kroz drugi dio rada fokus i razmišljanja usmjerena su na analizu odabranih filmova točnije na sagledavanje načina prikazivanja, racionaliziranja i tumačenja kanibalizma. Dekonstruiranjem dualizma, uzimajući u obzir radnju, tehniku produkcije i popularnost filma kod publike, u odnosima čovjek/životinja, civilizirano/divljaštvo, razumno/psihopatsko sagledana su tumačenja antropofagije te povećani interes za prikazivanjem u recentnom periodu.

Prikazivanje ili aludiranje na kanibalizma, začuđujuće, ne predstavlja rijetkost u kinematografiji. Kroz veliki broj filmova utkana je problematika kanibalizma tumačena sukladno pripadajućoj vrsti filmskog žanra. U komedijama poput *Road to Zanzibar* (1941.), *Carry on Up the Jungle* (1970.) i crtanim filmovima antropofagija se povezuje s „primitivnim“ divljacima koji plešući oko velike vatre kuhaju određenog pojedinca u velikom kotlu ili s primitivnim prvim ljudima obučanim u krzno koji hvataju žene kako bi ih pojeli nakon što ih ispeku kao u talijanskoj komediji *Quando le donne avevano la coda* (1970.)

(Bellamy 2014: 39). Premda prizvana slika sadrži više komedije i ismijavanja, uzimajući u obzir lepezu različitih načina tumačenja, ne treba čuditi da se utjecaj koji je kolonijalizma imao na iskrivljenost pojma ljudožderstva zadržao unutar kinematografije. Međutim, filmski žanr, poznat po izazivanju straha, uznemirenosti i opće nelagode, s najviše eksplicitnog prikazivanja konzumacije ljudskog mesa je horor točnije potkategorija „slasher“ filmova. Kontinuirani interes za prikazivanjem kanibalizma dokazuje postojanje neprekidne fascinacije te dubinske socijalne i psihološke problematike shvaćanja tabua koji i u današnjem izrazito liberalnom razdoblju nije izgubio mogućost izazivanja šoka kod gledatelje. Ideja da se čovjek, najjači predator unutar prirodne piramide, svede samo na plijen odnosno običan produkt u svrhu prehrane osvještava strah od gubitka kontrole ali i od rušenja temeljnih humanističkih vrijednosti. Trenutka u kojem čovjek lišen humanosti s animalističkim sklonostima drugog čovjeka bez milosti i žaljenja iskoristi u svrhu hrane predstavlja degradirajući trenutak gubljenja do tada poznatog identiteta – iz predatora u plijen a još od davnih vremena čovjek se nije susreo s predatorom čija je inteligencija veća od njegove (Bellamy 2014: 6).

Podjela filmova u ovom radu nije prikazana po filmskim kategorijama već po kategorizaciji antropofagije unutar antropoloških praksi kako bi se izbjeglo „skakanje“ iz jednog žanra u drugi te kako bi se lakše sistematizirala količina filmova ali i u svrhu lakšeg praćenja razvoja razmišljanja i prikaza kanibalizma na velikom platnu. Na kraju rada prikazana je tablica s nazivima filmova, njihovim redateljima i godinom nastanka. Kroz rad nisu prikazani svi filmovi spomenuti u tablici te ona služi kako bi dodatno naglasila zastupljenost kanibalizma u kinematografiji te kako bi inspirirala moguće radove koji bi se doticali, na primjer, analiziranja promjena naziva filmova, zatim razlike u popularnosti originalnih filmova od njihovih obrada ili sagledavanje kulturnog i prostornog konteksta u kojem su nastali itd. Iako je uloženi trud da se istakne što je moguće više filmova u tablici postoji velika mogućnost da neki nedostaju ali sami obujam govori o popularnosti navedene i analizirane teme.

3.2. Podjela i analiza reprezentacije kanibalizma u odabranim filmovima

Prvi filmovi čija radnja uključuje naznake kanibalizam, poput *She* (1917.) ili *The Jungle Goddess* (1922.) tematski su bili usmjereni prema poticanju razmišljanja o kanibalizmu kroz sferu kolonijalizma, odnosno prvih susreta ljudi iz civiliziranih društava s primitivnim kulturama u zabačenim južnoameričkim ili pacifičkim područjima. Osim filmova s početka 20. stoljeća određeni broj dokumentarnih filmova pozabavio se obradom, prikazom i približavanjem antropofagije široj publici poput *Cannibals of the South Sea* (1912.) i *Black Shadows* (1923.) (Brown 2013: 35). Iako bez eksplicitnih prikaza jedenja mesa, navedeni dokumentarni i avanturistički filmovi izazvali su znatiželju te su imali za cilj poticanje razmišljanja o saznanjima drugih kultura. Nedostatak eksplicitnog prikazivanja čina konzumiranja ljudskog mesa uzrokovan je prvotnim zabranama prikazivanja nasilja ili uznemirujućeg sadržaja u filmovima koji su doticali široku publiku.

Međutim, sve veća potreba za pomakom s implicitnog na eksplicitno prikazivanje tabua dovodi do velikog vala avanturističkih filmova s prikazima scena konzumacije ljudskog mesa. Najplodnije područje za navedene filmove bio je prostor Italije gdje su djelovanjem i radom redatelja poput Joe D'Amata, Umberta Lenzia i Ruggero Deodata stvoreni filmski klasici koji se dotiču teme susreta civiliziranih „bijelaca“ s kanibalizmom među zabačenim plemenima. Umberto Lenzi je talijanski redatelj s afinitetom prema „špageti- vesternima“ i kanibalističkim prikazima što je polučilo brojne filmove od kojih je svakako potrebno istaknuti *Il paese del sesso selvaggio* (1972.), *Mangiati vivi!* (1980.) i *Cannibal Ferox* (1981.) u kojima prikazuje susrete bijelaca s plemenima koji konzumiraju ljudsko meso. Međutim, osim što mu je osigurao titulu „Monsieur Cannibal“, odnosno Gospodin Kanibal, opus koji je proizašao iz rada talijanskog redatelja Ruggera Deodata osigurao mu je položaj najutjecajnijeg predstavnika avanturističkih filmova s kanibalističkim prikazima u kinematografiji. S filmovima poput *Ultimo mondo cannibale* (1977.), *Cannibal Holocaust* (1980.) i *Inferno in diretta (Cut and Run)* (1985.) publici je predstavio kanibalizam eksplicitnim scenama koje potiču na razmišljanje o prvim susretima istraživača s plemenima čiji je razvoj „zapeo“ u dalekoj povijesti. Osim što je snimao filmove s kanibalima nije se ustručavao niti odglumiti jednog u hororu redatelja Eli Rotha, *Hostel: Part II* (2007.). Obzirom da se smatra svojevrsnim predstavnikom svoje kategorije svakako je potrebno analizirati način reprezentacije kanibalizma u *Cannibal Holocaust* (1980.) (Brown 2013: 25).

Radnja *Cannibal Holocaust* (1980.) poigrava se s idejom kanibalizma kao sredstvom kazne prema djelovanju kolonizatora odnosno novinara, pripadnika zapadne kulture, koji su prilikom susreta s pripadnicima „primitivnog“ plemena unutar zabačenog dijela amazonske prašume iskoristili jednu od članica plemena i zbog svoga djelovanja bili kažnjeni. Međutim, civilizirani došljaci počinili su zločin koji se smatra jednako groznim i kažnjivim unutar kulture iz koje su sami potekli i u kojoj su odgajani, stoga pravo pitanje postaje kome se može sa većom sigurnošću pripisati pojam neciviliziranih i kanibala, pojedincima koji zaborave svoje kulturne vrijednosti i iskoriste situaciju u kojoj su se našli radeći moralno upitnu radnju ili narod koji sukladno svojim kulturnim odredbama provodi zakon određen njihovim vrijednosnim sustavom.

„Professor Harold Monroe: Da. Uzmimo u obzir da su stvari obrnute, može? I da je (pleme) Yacumi napalo vašu kuću, oskvrnuli sve što smatrate svetim. Ona svinja koja je ubijena? To je bila hrana za te ljude. E sad, što bi se dogodilo da netko dođe u vašu kuću kada vlada glad i nestašica i...i uzme dio vaše hrane koju čuvate u frižideru te je baci u WC i pusti vodu? Bi li se vi ponašali civilizirano?“

„Professor Harold Monroe: Stvarno se pitam tko su onda pravi kanibali.“⁷

Iako se može protumačiti kao djelovanje „primitivne“ zajednice i u svrhu šokiranja gledatelja potrebno je sagledati cjelokupni kontekst u kojem za nešto što su napravili novinari odgovarali kroz kaznu koja je određena praksom kulture u kojoj su se nalazili; film svojim eksplicitnim prikazom potiče gledatelje na shvaćanje kanibalizma kao oblik kazne isto kao što postoji sustav kažnjavanja u svakoj kulturi sukladan običajima i praksama.

Iako se ponovno radi o susretu „civiliziranog bijelca“ s „neciviliziranim divljacima“, potpuni preokret u radnji ponuđen je u filmu *Robinson Crusoe* (1954.) redatelja Luisa Bunuela, snimljen prema istoimenom klasiku književnosti. Postoji puno obrada književnog klasika, gotovo se može reći da svako desetljeće ponudi novi film o navedenom liku što

---

⁷„Professor Harold Monroe: Yes. Let's say things were reversed, right? And the Yacumo attacked your house, defiled everything that you held holy. You know that pig that was killed? That was food for those people. Now, what'd happen if somebody went to your house when you were hungry, and... and took a little bit of food that you had in the refrigerator, and threw it down the toilet? Would you behave in a civilised way?“

„Professor Harold Monroe: I wonder who the real cannibals are“ (preuzeto iz filma *Cannibal Holocaust* (1980.))

govori o njegovoj popularnosti te su svi navedeni u tablici dok je fokus i analiza usmjerena na onaj iz 1954. godine.

Film prikazuje priču o jedinom preživjelu mornaru koji spas pronalazi na otoku po pričama poznatom kao obitavalište „primitivnih“ divljaka sa sklonostima prema konzumiranju ljudskog mesa. Dilema s kojom je suočen glavni protagonist, zadržavanje moralnih načela i ignoriranje neciviliziranih divljaka za čiji čin će odgovarati pred višim sudom ili djelovanje protiv primitivne zajednice uništavanjem iste, postupno se razvija kroz film sukladno dužini perioda provedenog u izolaciji. Možda najbitnija značajka ovog filma leži u liku dječaka/mladića po imenu Friday kojeg Crusoe spašava iz plemena te, unatoč strahu da će poslužiti kao obrok tijekom spavanja, uspijeva preodgojiti dječaka/mladića iz neciviliziranog divljaka u dobrog slugu što vraća na ideju kolonizatora o isticanju kanibalizma kao značajke koja se mora iskorijeniti i kao sredstvo opravdanja kolonizacijskog procesa u svrhu spašavanja izgubljenih ljudskih duša (Bellamy 2014: 42). Kroz film nema prikaza eksplicitnih scena konzumiranja ljudskog mesa ali implicira se postojanja konzumiranja slikom razbacanih kostiju oko velikog ognja s kotlom. Međutim, više od samog prikaza čina konzumiranja film se poigrava tumačenjem antropofagije kao ultimativnog zla koje „zaposjeda“ primitivne divljake koje kolonizatori, zanemarujući kulturne i religijske vrijednosti plemena, svojim dolaskom spašavaju od konačnog Božijeg suda (Hulme 1998: 2). Filmovi novijeg datuma poput *Welcome To The Jungle* (2007.) i *The Green Inferno* (2013.) uz tematiku susreta kolonizatora/primitivnog plemena koriste eksplicitne prikaze kanibalizma u jednakoj količini u svrhu izazivanja šoka ali i u svrhu poticanja na promišljanje o razlikama u kulturnim elementima (Brown 2013: 60).

U radu je spomenut utjecaj Hansa Stadena, odnosno njegovih pisanja i ilustracija na poimanje kanibalizma u doba kolonijalizma ali potrebno je istaknuti da je njegova knjiga poslužila kao inspiracija za dva filma *Hans Staden- la vem nossa comida pulando* iz 1999. godine i *Como era gostoso o meu francês* iz 1971. godine. Prvi film redatelja Luiza Alberta Pereira vjero prikazuje pisanja Hansa Stadena te približava gledateljima svakodnevni život plemena u kojem se Staden našao te prikazuje na način suočavanja s kanibalizmom dok je drugi film redatelja Nelsona Pereira dos Santosa usmjeren na tumačenje načina integracije pridošlica u zajednicu. Ranije objašnjeno da je poznato da su neka plemena svojim zatvorenicima ponudila mogućnost ili da budu pojedena ili da budu posvojena u zajednicu dobro je prikazano u ovom filmu te se iz naslova može zaključiti što se događa s glavnim likom pred sam kraj filma. Iako je kanibalizam ključan element filma pažnja je usmjerena

upravo na taj integracijski proces i sagledavanje na koji način su se plemena suočavala s novim pridošlicama i uljezima.

Osim korištenja kanibalizma kao opreke između civiliziranog i neciviliziranog društva, filmovi u kojima transformacija postaje usko povezana s činom konzumacije jedenja ljudskog mesa zanimljiv je način tumačenja i analiziranja kanibalizma. Antropofagija popraćena transformacijom poznata je u velikom broju mitova i legendi nebrojenih kultura stoga ne čudi da je pronašla i svoje mjesto u filmovima (Brown 2013: 83). Mit američkih Indijanaca o transformaciji kanibala u demona poznat pod nazivom Wendigo poslužio je kao inspiracija brojnim filmovima među kojima treba istaknuti *The Ghoul* (1975.), *Ghostkeeper* (1981.), *Ravenous* (1999.), *Wrong Turn* (2003.), *Dying Breed* (2008.), *Hotel Zlo* (2015.) i svakako *Antropophagus* (1980.) (Jusiak 2015: 24).

U svim filmovima čin konzumacije ljudskog mesa pojedinca transformira u neljudsku figuru uz gubitak svih ljudskih karakteristika od sposobnosti govorenja pa do promjene boje kože. Osim fizičkih promjena događaju se i one na psihološkoj razini što se očituje u dehumaniziranju pojedinaca kroz šizofrena ili animalistička ponašanja. Kanibalizam se povezuje i prikazuje kao proces odmicanja od ljudskog ponašanja i čovjekolike fizionomije natrag prema animalizmu i gubitku sebstva (Jusiak 2015: 24).

Radnja filma *Ravenous* (1999.) redateljice Antonie Bird dotiče mit o demonu Wendigu kroz priču o transformaciji koja se događa od trenutka konzumiranja ljudskog mesa.. Kanibal konzumiranjem mesa ispunjava svoj potencijal, točnije eliminira slabosti ljudskog tijela, amplificira svoju fizičku i mentalnu snagu te otkriva svoj istinski identitet koji je izgubio u trenutku prilagodbe ljudskim pravilima i odbacivanjem svog animalnog dijela. Međutim, kako bi se održao novonastali identitet potrebno je konstantno hranjenje „demona“ jer u protivnom dolazi do kazne odnosno smrti. (Ryan 2014: 50).

„ Ives: Bio sam poprilično u lošem stanju. Štoviše, bio sam na putu prema sanatoriju da se oporavim kada mi je lokalni izviđač ispričao zanimljivu priču. Čovjek prilikom konzumacije mesa drugog čovjeka preuzme snagu osobe koju jede, apsorbira njegov duh. Naravno, morao sam probati. Stoga sam prvo pojeo izviđača i ispostavilo se da je bio u potpunosti u pravu. Ojačao sam. Tuberkuloza? Nestala. Kao i glavobolje i crne misli. Vratio sam se tog proljeća sretan. I zdrav. I pun života. Tako da, ako

umreš prvi, svakako ću te pojesti, ali pravo pitanje je ako ja umrem što ćeš ti učiniti? Dobar tek...Pojedi ili umri.“⁸

Posljednje pitanje u jednakoj mjeri usmjereno je prema glavnom protagonistu u filmu ali i gledateljima s ciljem poticanja razmišljanja vrijedi li živjeti a pritom izgubiti identitet građen cijelog života i biti osuđen od cijele zajednice ili se žrtvovati kako bi se poštovale kulturne i moralne norme. I možda se pitanje čini suludim ali ako se zamisli scenariji primjerice rata u kojem se zbog nedostatka hrane može dogoditi da pojedinac bude suočen sa sličnom odlukom onda postaje vrijedno barem dubinskog promišljanja. Važno je istaknuti da se, za razliku od drugih navedenih filmova, transformacijski proces potaknut kanibalizmom događao u suprotnom smjeru točnije prema poboljšanju ljudskog potencijala ali doduše po cijenu smrti u trenutku prestanka prakticiranja. Određeni članci upućuju na korištene kanibalizma u *Ravenousu* kao metaforu za analiziranje homoseksualizma što otvara još jedna prostor za moguća istraživanja (Ryan 2014: 53).

Gubitak poveznice s ljudskim i nemogućnost brige o samom sebi dodatno je naglašen pomicanjem transformiranih pojedinaca iz svakodnevnog okruženja u tamne kutke (potkrovlje, podrum) te ovisnošću o drugima za preživljavanje. Za što pobliže shvaćanje stupnja dehumanizacije i odvajanja od sebstva zanimljivo je za istaknuti posljednju scenu filma *Antropophagus* (1980.) redatelja Joe D'Amatoa u kojem psihički izobličen pojedinac sam sebi rastvara trbušnu šupljinu te konzumira vlastita crijeva. Ranije istaknuto Joe D'Amato talijanski je redatelj koji se u velikom broju svojih filmova bavio tematikom kanibalizma i odnosima civiliziranih bijelaca prema neciviliziranim divljacima te je kroz svoje filmove kanibalizam koristio i kao sredstvo kažnjavanja ponašanja bijelaca u ophođenju s plemenima koje su istraživali ali i kao prikaz života i svakodnevice. Osim navedenog filma Joe D'Amatoa potrebno je istaknuti film *Emanuelle e gli ultimi cannibali* (1977.), *Papaya dei Caraibi* (1978.) i *Buio Omega* (1979.). Cjelokupni opus i rad ovog talijanskog redatelja zaslužuje dublju analizu s posebno istaknutim doprinosima u načinima korištenja kanibalizma kroz temu seksualizacije, erotike i isticanja ženskog tijela.

---

⁸ „Ives: I was in pretty horrible shape. In fact I was on my way to a sanatorium to convalesce when a native scout told me a curious story. Man eats the flesh of another, he takes the other man's strength, absorbs his spirit. Well. Naturally I just had to try. Consequently I ate the scout first and you know he was absolutely right. I grew stronger. Tuberculosis? Vanished. As did the headaches and the black thoughts. I returned that spring happy. And healthy. And virile. So if you die first, I am definitely going to eat you, but the question is, if I die, what are you going to do? Bon appétit... Eat or die.“ (preuzeto iz filma *Ravenous* (1999.))

Hotel Zlo (2015.) kratkometražni je film redatelja Krešimira Pejića s temom transformacije pojedinaca nakon konzumacije ljudskog mesa pritom se transformacija ne događa na fizičkoj osnovi već samo ulaskom demona Wendiga u tijelo kanibala što se očituje promjenama ponašanja i promjenom boje glasa. Međutim, kao i u filmu *Ravenous* dolazi do poboljšanja snage tijela i intelekta dodatnim hranjenjem demona koji je u Hotelu Zlo zaposjeo vlasnika hotela u kojem se poslužuju posebno pripremljeni čobanci od ostataka gostiju i poslužuju se novopridošlim gostima što još dodatno prikazuje kanibalizam iz neznanja i reakciju gostiju u trenutku shvaćanja.

Još jedan film transformacijske tematike, ali s malim obratom u vidu uzroka transformacije, obilježio je 1980. godinu ; transformacija u ranije navedenim filmovima bila je posljedica konzumiranja ljudskog mesa dok je u filmu *Apocalypse Domani (Cannibal Apocalypse)* redatelja Antonia Margheritija (1980.) uzrok, točnije virusom zaraženi pojedinci okreću se prema kanibalizmu potaknuti transformacijama unutar tijela uzrokovanih virusom. Usko povezano s navedenim filmovima su i filmovi s tematikom zombija, koji za razliku od ranije navedenih primjera, prvotno prolaze kroz transformacijski proces prije konzumacije ljudskog mesa ali razrada te teme zaslužuje samostalni rad (Brown 2013: 200).

Ritualni kanibalizam, objašnjen u prvom dijelu rada, popularna je tema filmova čija radnja se poigrava spajanjem ljudožderstva s jednim kulturnim pokretom koji pobuđuje jednaku dozu interesa i zaziranja kod šire populacije – okultizam. I dok su filmovi o transformacijama usmjereni prema utjecaju kanibalizma na pojedince, filmovi s okultnom tematikom, koja koristi kanibalizam kao vrstu ritual, prikazuju djelovanje grupe, dinamiku koja se pojavljuje prilikom izvođenja rituala, značenja pripisana kanibalizmu te susrete i tumačenja pojedinaca za koje okultno i antropofagija predstavljaju nepoznanicu (Brown 2013: 95).

Okultizam, čiji pokreti su redovito obavijeni mistikom, zabranama i strogim pravilima poznatim samo uskom krugu odabranih ljudi, se usko povezuje s višim stupnjevima svijesti i eksplicitnim ritualima s ciljem dosezanja i prihvaćanja skrivenog znanja nedostupnog većini. Upravo zbog zatvorenosti i „ekskluzivnosti“ izaziva zanimanje te pridodavanjem tabuiziranih praksi još dodatno pojačava snagu šoka ali i želju za shvaćanjem onoga što nije dostupno većini. Iz navedenih razloga ne čudi da je svoje mjesto okultizam pronašlo i u filmovima namijenjenima široj publici u kojima se poigrava kako sa znatiželjom tako i sa

stereotipizacijom. Dodavanjem kanibalizma samo se dodatno pobuđuje interes publike u kojoj se uvijek potajno krije želja za znanjem o zabranjenom (Galbreath 1971: 730).

Od niza filmova, u kojima se kanibalizma koristi u svrhu rituala kod tajnih društava, poput *Messiah of Evil* (1973.), *Warlock Moon* (1973.), *Cannibal Girls* (1973.), *Blood Feast* (1963.), *Wrong Turn* (2003.), *Dying Breed* (2008.) potrebno je istaknuti *Shriek of the Mutilated* (1974.) redatelja Michaela Findlayija u kojem sveučilišni profesor izabire od svojih studenata kandidate koje odvodi na izolirane lokacije u svrhu lova da bi u konačnici postali žrtve ritualnog kanibalizma. Faktor šoka u navedenom filmu nije usko povezan s činom konzumiranja ljudskog mesa već s impliciranjem postojanja kanibalizma u svakodnevnom životu uz neznanje okoline. Suočava gledatelje načinom ne-izoliranja pojedinca sklonom kanibalizmu iz zajednice, u kojoj takvo ponašanje izaziva osudu, već ga uključuje i prikazuje kao visoko-pozicioniranog i visoko-educiranog pojedinca te se time odmiče od karakteristika pripisanih kanibalima poput animalnog ponašanja ili niske inteligencije. Iako film nije postigao veliki uspjeh važno ga je spomenuti zbog pružanja novog načina karakteriziranja i prikazivanja pojedinaca kojima konzumacija ljudskog mesa čini dio svakodnevice (Bellamy 2014: 50).

Idejom „skrivanja“ kanibalskog ponašanja naočigled zajednice koja osuđuje takvu vrstu ponašanja pozabavili su se filmovi *Spider Baby or The Maddest Story Ever Told* (1967.), *Fightmare* (1974.), *The Folks At Red Wolf Inn* (1972.), *Motel Hell* (1980.), *Cannibal Diner* (2012.). I dok navedeni filmovi nisu povezani s okultizmom već se pojedinci u njima zbog sociopatskih i poremećaja ličnosti okreću kanibalizmu važno ih je istaknuti upravo zbog „igre skrivača“ koju vode unutar zajednice u kojoj se, unatoč osjećaja prisutnost rušenja moralnih i etičkih normi, zbog neprihvatanja da se radi o visokom stupnju izopačenosti članovi odluče za ignoriranje znakove upozorenja. Svi navedeni filmovi prikazuju obitelji s inklinacijom prema umorstvima i kanibalizmu čiji članovi boluju od nekog oblika poremećaja ličnosti. Filmovi predstavljaju svojevrsnu prekretnicu i prvu stepenicu prema odstupanju od potpune dehumanizacije ljudi skloni konzumaciji ljudskog mesa prema prikazu „uobičajenih“, zajednici prihvatljivih pojedinaca (Brown 2013: 110).

The Folks At Red Wolf Inn (1972.) redatelja Buda Townsenda interesantan je za analiziranje zbog toga što prati transformaciju djevojke, pozvane na proljetne praznike u udaljeni pansion na obali mora, od stupnja šoka zbog kanibaliskih sklonosti svojih domaćina pa sve do prihvatanja stila života zbog ljubavi prema jednom od članova. Nakon gledanja

filma dobije se osjećaj za sarkastičnost načina s kojim se redatelj filma poigrao idejom ljubavi kao oblikom krajnjeg opravdanja za odstupanje od moralnih i etičkih normi te prihvatanje novog načina života s ciljem poticanja gledatelja na razmišljanje koliko ustupaka su pojedinci spremni dati u određenim životnim situacijama. Utjecaj ljubavi na promjenu životnog stila vidljiv je i u filmu *Canibal* (2013.) redatelja Manuela Martina Cuenca o prestižnom krojaču u Granadi koji skriva afinitet prema ljudskom mesu točnije mesu mladih djevojaka od zajednice u kojoj živi te se sve mijenja u trenutku njegovo upoznavanja s mladom djevojkom Ninom i razvitka njihove ljubavi pritom dodatno treba istaknuti da se intelekt navedenog kanibala može mjeriti s onim prikazanim kod dr. Hannibala Lectera ali o tom liku će biti više u daljnjim analizama.

Opisana kategorija filmova s temom kanibalizma unutar disfunkcionalnih obitelji nepotpuna je bez spominjanja filma svrstanog na prvo mjesto pedeset najboljih horor filmova svih vremena *The Texas Chain Saw Massacre* (1974.) redatelja Tobe Hoopera (Graham 2005.). Film je izazvao jednaku količinu zgražanja i interesa te je usprkos skromnom budžetu od 300,000 dolara i zabranama prikazivanja u velikom broju zemalja, prilikom prvog prikazivanja uspio prihoditi 30 milijuna dolara što ga stavlja na drugo mjesto prihoda filmova s fokusom na kanibalizam. Kako bi se potaknule dodatne reakcije kod gledatelja naglašavala se istinitost događaja prikazanih u filmu, iako se radio o izmišljenoj priči, posebnom tehnikom snimanja često korištenom u dokumentarnim filmovima (Bellamy 2013: 49).

Radnja smještena u sunčanom Teksasu prati grupu mladih tijekom njihova putovanja s kombijem po nepreglednim teksaškim cestama kako bi došli do groblja djeda dva glavna protagonista Sally i Franklina što ih u konačnici odvede prema njihovom nesretnom susretu s obitelji kanibala. Članove obitelji predvodi Leatherface, hladnokrvni ubojica u pregači čiji je identitet sakriven iza maske od ljudske kože a u hvatanju žrtava pomažu mu mlađi brat koji glumi auto-stopera na obližnjoj cesti i stariji brat, koji u benzinskoj postaji pruži utočište izgubljenim putnicima samo kako bi ih na kraju odveo u obiteljsku kuću odnosno klaonicu.

„Franklin: Imam ujaka koji radi u klaonici!.

Autostoper: Ja sam nekad radio tamo (u klaonici). Moj brat isto. Djed također. Moja cijela obitelj je uvijek radila s mesom.

Franklin: (tiho govori Sally) Obitelj Drakula!“⁹

Pobližom analizom filma osvještuje se, gotovo u prvim scenama, sličnost između izjednačavanja mjesta na kojem će se zateći grupa mladih sa klaonicama u koje odlaze životinje u zadnjim trenucima svoga života. Eksplicitnih scena ne nedostaje, poput smrzavanja još žive mlade djevojke, rezanja udova motornom pilom ili nabijanja jednog od mladih na kuku, međutim kanibalizam je više impliciran kroz usporedbu ljudskog mesa s mesom životinja te prikazan „normalnom“ scenom poput one u kojoj jedna od članova obitelji, djed, glavnoj protagonistici iz prsta siše krv tijekom večere za koju se može pretpostaviti da je napravljena od dijelova žrtava (Bellamy 2013: 50). Kanibalizam u filmu služi za osvještavanje odnosa ljudi prema životinjama u sve većoj globalnoj potrebi za ogromnim količinama hrane te tumačenju kako životinje ne osjećaju što im dolazi pa nije potrebno humani odnos prema njima (Shreve 2014). Potrebno je za istaknuti PETA-ino isticanje filma kao odličan poticaj okretanju vegetarijanstvu (PETA 2008).

Međutim, potrebno je za istaknuti da se tijekom cijelog filma ističu intelektualni i mentalni nedostaci unutar obitelji kanibala pomoću kojih se implicira dehumanizacijski proces s kojim su upoznati gotovo svi likovi povezani s tendencijom konzumiranja ljudskog mesa te nisu isključeni niti fizički nedostaci kojima se dodatno dehumaniziraju članovi obitelji. Također, smještanjem radnje u nenaseljeno zabačeno područje dodatno se stvara osjećaj odvajanja i odmicanja od svakodnevnog (Bellamy 2013: 52).

Zaključak filma moguće je svesti na propitkivanje zadovoljavanja ljudskih potrebe za uživanjem u neograničenim količinama hrane i masovne produkcije bez razmišljanja o posljedicama prema bilo kojoj drugoj vrsti što u konačnici pretvara visoko intelektualnog, civiliziranog i moralnog čovjeka u podvojenju ličnost s nestabilnim moralnim vrijednostima u kojem su sredstva opravdana svrhom ostvarenja cilja. Nameće se pitanje gotovo samo od sebe; odmiče li se čovjek stvarno od u filmu prikazanih kanibala ili se ipak može s njima usporediti. Tema filma prikazana je u dodatnim nastavcima i kasnijim obradama međutim niti jedan nakon originala nije polučio približno jednaki uspjeh.¹⁰

---

⁹ „Franklin: I got an uncle who works in a slaughter house. Hitchhiker: I used to work there. My brother did too. My grandfather too. My family's always been in meat! Franklin: [quietly to Sally] A whole family of Draculas!“ (preuzeto iz filma *The Texas Chain Saw Massacre* (1974.))

¹⁰ U tablici filmova na kraju rada navedene sve obrade i nastavci

Povezivanje okultizma s obiteljskim životom, odnosno prikazivanjem obitelji kroz prizmu zatvorene zajednice s tajnom sklonosti prema kanibalizmu i dalje se koristi u filmovima novijeg vremena poput *Somos lo que hay* (2010.) redatelja Jorgea Michela Graua odnosno obrada u američkoj verziji *We Are What We Are* (2013.) redatelja Jim Micklea te *Parents* (1989.). Međutim, kroz navedene filmove analizira se psihološka borba članova obitelji, najčešće adolescenata, s idejom prakticiranja konzumiranja ljudskog mesa i neodlučnošću o ostanku ili odstupanju iz obiteljske prakse. Film *Parents* redatelja Boba Balabana, o dječaku koji odrasta s roditeljima kanibalima te postaje svjestan obiteljske tajne tijekom svog odrastanja, implicira točku odrastanja i prijelaz iz doba nevinosti u doba adolescencije trenutak osvješćivanja prisustva antropofagije unutar obitelji i odluku o nastavku ili prestanku prakticiranja. Odluka prihvatanje ili odmicanje od antropofagije prikazano je kao obred prijelaza, običaj poznat u brojnim kulturama, u punopravnog člana zajednice prihvatanjem svih kulturnih običaja i normi s ciljem daljnjeg razvoja i učenja novih članova. Iako se eksplicitno prikazuje konzumaciju ljudskog mesa, radi se o figurativnom prikazu trenutka u kojem se svaki pojedinac nalazi prilikom odrastanja i odvajanja od obiteljskih normi i praksi (Ryan 2014: 35).

Sličnosti s filmom *Parents* vidljive su u filmu *Grawe (Raw)* (2016.) redateljice Juliae Ducournau koji je izazvao val reakcija, od pohvala, kritika, izlazaka iz kino dvorana, svojim eksplicitnim prikazima kanibalizma. Radnja prati mladu djevojku Justine, vegetarijanku, tijekom njezine prve godine na veterinarskom fakultetu kojeg su pohađali i njezini roditelji te koji pohađa i njezina sestra. Tradicija škole nalaže da se sve studente prve godine uvede u njihovo školovanje kroz svojevrsni ritual koji uključuje konzumaciju sirovog životinjskog mesa. Za mladu Justine traumatično iskustvo označilo je prekretnicu; od obreda Justine nikako ne uspijeva utažiti svoju želju za sirovim životinjskim meso te pronalazi alternativu u ljudskom. Zanimljivo je da se kroz film doznaje da su majka i sestra dugogodišnji kanibali te da su odluku o Justininom vegetarijanstvu smatrale suludom. Film koristi antropofagiju metaforički kroz analizu odnosa društva prema odlukama koje donosimo, kroz priču o odrastanju, odlukama o načinu izgradnje vlastitog identiteta, borbama s odmicanjem od željenog smjera te posljedicama koje svaka odluka donosi. Postavlja se pitanje znači li odrastanje odmicanje od vlastitog identiteta i prihvatanje onog nametnutog od strane društva ili znači prihvatanje identiteta od kojeg se bježi sve do trenutka odluke te koje sve mračne strane našeg vlastitog identiteta ne želimo prihvatiti zbog straha od osude.

Sa zapadnom društvu prihvatljivim oblikom kanibalizma u svrhu preživljavanja poigravaju se filmovi s utopijskom ili apokaliptičnom budućnosti poput *Raw Meat* (1972.), *Soylent Green* (1973.), *Delicatessen* (1991.), *The Time Machine* (1960.), *The Colony* (2013.) *Snowpiercer* (2013.) itd. Radnje navedenih filmova potaknute su stvarnim životnim pričama ili su smještene u daleku distopijsku budućnost pritom se u oba slučaja radi o rušenju uspostavljenog socijalnog poretka zbog kojeg ljudi posežu za krajnjim činom konzumacije ljudskog mesa (Bellamy 2014: 31). Tragedije koje uzrokuju veliki val gladi čiji utjecaj zahvaća veliku populaciju nisu strane niti u nedavnoj ljudskoj povijesti teritorija Europe gdje su zbog posljedica prvog pa i drugog svjetskog rata ljudi posezali za bilo kojim oblikom hrane kako bi osigurali svoje preživljavanje (Diehl i Donnelly 2010: 53). Okolnosti opravdavaju pojavu kanibalizma u navedenim periodima pa se tako i na filmskom platnu poigrava s okolnostima u kojima pojava kanibalizma postaje opravdana zbog višeg cilja – života. U navedenim situacijama susprezanja uvjetovana kulturnim i moralnim normama nestaju te ostaje samo čovjek kao jedinka u borbi za opstanak (Petrinovich 2000: 6).

Snowpiercer (2013.) redatelja Joon-ho Bonga smješta ostatke ljudske vrste u vlak koji nikad ne staje vozeći se kroz u potpunosti, pod utjecajem novog ledenog doba, zaleđene kontinente. Društveni položaj određen je smještajem u vagonima te oni u zadnjim osim što služe kao radna snaga služe i kao izvor proteina višim klasama. I dok u filmu nema eksplicitnih prikaza kanibalizma pruža se uvid u jedan oblik budućnosti u kojem sustav klasa poseže za nezamislivim u svrhu spašavanja vlastita života ali se ista opcija ne nudi nižim klasama. Sličnosti s navedenim filmom može se vidjeti i u filmu *The Time Machine* (1960.) redatelja Georgea Pala u kojem publika svjedoči postojanju restorana za elitu daleke utopijske budućnosti u kojem se nudi posebna delikatesa odnosno ljudsko meso. Filmovi s prikazima budućnosti mogu u jednakoj mjeri prikazivati kanibalizam i kao nužnu potrebu ali i kao novi trend među vladajućom klasom te se na taj način poigravaju s gledateljima i njihovom percepcijom o načinu života u budućnosti.

Od prije navedenih filmova oni koji prikazuju pretvaranje kanibalizma u potrebu koja umjesto gađenja izaziva suosjećanje izazivaju više interesa zbog višeg stupnja realnosti i smještaja u gledateljima znano okruženje. Trenutno stanje napetosti između svjetski sila distopijsku budućnost i kolabiranje svakodnevnog života izvlače iz svijeta mašte i prenose je u ostvarivu realnost, stoga ne treba čuditi da filmovi u kojima se glavni akteri muče s pitanjem, što izabrati između konzumiranja ljudskog mesa i smrti, privlače interes široke publike (Bellamy 2014: 32).

Kada se govori o konzumiranju ljudskog mesa u trenucima izrazite nužde potrebno je istaknuti jedan od najpoznatijih filmova s prikazom kanibalizma u svrhu preživljavanja, napravljen prema istinitom događaju, *Alive* (1993.) redatelja Franka Marshalla obradu filma *Spervivientes de Los Andes (Survive!)* (1976.) redatelja Renéa Cardona o preživljavanju urugvajskog ragbi tima nakon rušenja njihovog aviona u Andama. Prilikom leta iz Urugvaja za Čile avion se 1972. godine srušio u Andama te usmrtio 29 od 45 putnika, dok su preživjeli bili prisiljeni čekati dva mjeseca kako bi bili spašeni te su kako bi preživjeli pojeli tijela pokojnika. Svjedočanstva preživjelih ubrzo nakon spašavanja pretočena su u knjige, dokumentarce pa tako i filmove na velikom platnu (Read 1975: 28). U radnju filma uvodi nas prisjećanje jednog od glavnih likova o događaju koji se dogodio prije dvadeset godina.

„Narrator: Poslije 20 godina, čovjek puno analizira. Prisjeća se ljudi, heroizma. „Čudo Anda“ tako su ga zvali. Puno ljudi mi prilazi i govore mi da, da su oni bili tamo, sigurno bi umrli. Ali to uopće nema smisla. Do trenutka dok se ne nađete u takvoj situaciji vi...vi ne znate kako ćete reagirati!“¹¹

U filmu fokus nije usmjeren na čin konzumiranja ljudskog mesa nego se više pozornosti pridaje raspravama o moralnoj odgovornosti prema mrtvima, raspadanju sustava vrijednosti u po život opasnim situacijama i povodljivosti ljudske psihe za odlukom većine unutar grupe. Debata se razvija kroz pitanje preživljavanja s „okaljanim“ moralom ili na dostojanstvenu smrt što u sigurnim okolnostima predstavlja interesantno polazište za raspravu ali u trenucima preživljavanja poprima sasvim drugu dimenziju. Navedene okolnosti suprotstavljaju Darwinovo načelo preživljavanja najjačih i najsposobnijih jedinki s kulturno-moralnim i religijskim načelima; pitanje koje ostaje za gledatelje je, smještene ugodno pred malim ekranima ili pred velikim platnom, koje načelo pobjeđuje.

Do sada obrađeni i navedeni filmovi pratili su kategorizaciju kanibalizma, zabilježenu u antropološkim tekstovima, od endokanibalizma/eksokanibalizma, medicinskog, autokanibalizma, ritualnog, transformacijskog itd. (Lindenbaum 2004: 478) te završavaju s kategorijom oportunističkog kanibalizma kao posebnog oblika najviše povezanog i tumačenog metaforički kroz pojmove kapitalizma, globalizacije i masovne konzumacije. Predstavnik navedene kategorije poznat je većini ljubitelja horor filmova te postoji više

---

¹¹ „Narrator: After 20 years, you analyze a lot. You remember people, heroism. "The Miracle of the Andes", that's what they called it. Many people come up to me and say that, had they been there, they surely would have died. But it makes no sense. Because until you're in a situation like that, you... you have no idea how you'd behave“ (preuzeto iz filma *Alive* (1993.))

obrađa a radi se o liku Sweeney Todd. Prvi film snimljen je 1928. godine pod nazivom *Sweeney Todd* redatelja Waltera Westa te je postavio standard za način tumačenja navedenog lika. Nedugo nakon prvog redatelj George King predstavio je svoj film *Sweeney Todd: The Demon Barber of Fleet Street* (1936.) te su kasnije snimljene još dvije obrade 1982. *Sweeney Todd: the Demon Barber of the Fleeer Street* redatelja Terry Hughesa i 2007. godine *Sweeney Todd: the Demon Barber of Fleeer Street* redatelja Tima Burtona. Zanimljivo za istaknuti kasnije snimljene obrade razlikovale su se od svojih prethodnika ne radnjom, iako su postojale male razlike, već žanrom; točnije radi se o mjuziklima koji su postigli veliku popularnost među publikom. Ranije spomenuto, kanibalizam predstavlja dobru metaforu pohlepe koja vlada u korporacijsko kapitalistički ustrojenom svijetu današnjice što je vidljivo u navedenim filmovima (Bellamy 2014: 59).

Uz navedenog lika kojem je posvećen veći broj filmova oportunistički kanibalizam prikazan je u još jednom mjuziklu *Cannibal! The Musical* (*Alfred Packer: The Musical*) (1993.) redatelja Trey Parkera o rudaru koji svoju ljubav prema zlatu povezuje s novootkrivenim afinitetom prema ljudskom mesu. Osim mjuzikla, horor film redatelja Koji Kawanoa *Zankoku hanten* (2008.) poigrava se idejom posluživanja ljudskog mesa u restoranu s ciljem bolje zarade.

Najvidljivija razlika od ranije opisanih prikaza kanibalizma je pomicanje od ideje intelektualne zakirutosti i fizičke transformacije pojedinaca sa sklonostima prema antropofagiji prema prikazu visoko inteligentnih, doduše ekscentričnih, ali fizički „normalnih“ pojedinaca sa psihopatskim sklonostima koje se realiziraju kroz istančano razrađene planove korištenjem slabosti zajednice protiv nje same. Sweeney Todd iz 1936. godine zaštićen fasadom cijenjenog člana zajednice, koji uživa povjerenje i poštovanje, djeluje prema akumulaciji bogatstva potican pohlepom i čežnjom radeći u brijačnici, smještenoj u Londonu u 17. stoljeću, u kojoj ubija svoje klijente te ih potom pljačka. Uz oportunističkog muškog lika Todda djeluje gospođa Lovett, vlasnica obližnje prodavaonice mesnih pita, koristeći tijela kako bi povećala svoju zaradu. Film nudi dvije prekretnice u korištenju kanibalizma; osim što se izjednačava muški i ženski lik s istom dozom zlobe i želje za zaradom, prvi put se unutar filma obrađuje tema nametnutog kanibalizma bez znanja o točnoj vrsti mesa koje se konzumira (Bellamy 2014: 60).

Glavni protagonisti ne konzumiraju ljudsko meso ali svi posjetitelji prodavaonice bez znanja kupuju i uživaju u pitama napravljenim od ljudskog mesa. U suštini čovjek postaje

roba s podvojenom funkcijom; zadovoljava potrebe visoko inteligentnog psihopata čiji glavni cilj je zarada i akumuliranje bogatstva bezobzira na cijenu te služi kao jeftina zamjena za meso životinja vlasnici prodavaonice koja uživa pohvalama ali i šokiranim izrazima lica u trenutku izlaska istine na vidjelo. Svojim djelovanjem utječu na nedužne prolaznike te kupce u prodavaonici od kojih stvaraju „nevine-kanibale“ (Bellamy 2014: 61). Bilo bi zanimljivo vidjeti kako bi se prikazao proces osvješćivanja „nevinih“ kanibala i njihov proces prihvaćanja i nošenja s posljedicama čina u kojem nisu bili voljni akteri.

Obrada filma 2007. godine svojom radnjom ne razlikuje se previše od ranijeg filma ali se gledatelje usmjerava prema shvaćanju razloga djelovanja Todda, pokušajem racionalizacije i isticanjem postojanja opravdanja za djela glavnog protagonista te ga se time odmiče od hladnog i izrazito zlog prethodnika. Dok u prvom filmu razlozi Toddovih djela su isključivo vezani na akumuliranje bogatstva suvremenija verzija Toddova djela opravdava nesretnom sudbinom anti-heroja u borbi protiv korporacijske moći i pohlepe dok iskvareni karakter i psihopatske sklonosti postaju vidljivi kod gospođe Lovett (Bellamy 2014: 62). Uz navedene razlike, očita je i razlika u eksplicitnom aludiranju na kanibalizam kroz stupnjevanje finoće mesa pojedinih klasa ali i označavanja vrsta pita igrom riječi pritom aludirajući na sadržaj.

„To je kicoš. Najbolji u ponudi. Imamo i pastirsku pitu s pravim pastirom napravljena. A to je samo početak. Evo i političara, toliko masna da se mora servirati na podlošku. Evo, posluži se.“¹²

Kroz oba filma kanibalizam služi kako bi se naglasila ljudska potreba za uživanjem i gomilanjem produkata bilo koje vrste u današnjem, globalno gledano, izrazito materijalnom i konzumerizmu okrenutom svijetu. Ljudožderstvo, kao krajnji čin potpune konzumacije, figurativno služi kako bi se naglasio problem neutaživosti te osvijestio moguć apokaliptični scenarij ukoliko se „glad“ populacije ne utaži odnosno ne smanji.

Posljednja analiza posvećena je filmu kojem se pripisuje legitimizacija prikazivanja kanibalizma na filmskim platnima zbog osvajanja gotovo svih najprestižnijih filmskih nagrada od kojih se ističe Oscar za najbolji film (1992.) ali i dodatna 4 Oscara osvojena za najboljeg glumca, glumicu, adaptirani scenariji te redatelja. Psihološki triler *The Silence of the Lambs* (*Kad jaganjci utihnu*) (1991.) redatelja Jonathana Demmea, adaptacija romana

---

¹² „It's fop. Finest in the shop. Or we have shepherd's pie peppered with actual shepherd on top. And I've just begun. Here's the politician, so oily it's served on a doily, have one.“ (preuzeto iz filma *Sweeney Todd: the Demon Barber of Fleet Street* (2007.))

Thomasa Harris, nedugo nakon svog prikazivanja prozvan je jednim od filmskih klasika te se ističe njegovo kulturološko, estetsko i povijesno značenje unutar filmske industrije ali i popularne kulture (Bellamy 2014: 54).

Radnja filma, usmjerena prema odnosu između agentice FBI Clarice Starling i visoko inteligentnog psihopata Hannibala Lectera tijekom njihovog zajedničkog rada na hvatanju serijskog ubojice, koji od kože svojih žrtava gradi idealnu ženu, ispunjena je enigmama i misterijima u svrhu poigravanja s percepcijom i zaključcima gledatelja. Dok je u ranije navedenim filmovima stupanj dehumanizacije likova sa sklonostima prema konzumiranju ljudskog mesa usko povezan s padom inteligencije u svrhu opravdanja samog čina, u prikazu Hannibala događa se obrnuti proces, veći stupanj dehumanizacije odnosno približavanje animalnom povezano je s većim stupnjem inteligencije i boljim shvaćanjem djelovanja okoline odnosno društvenih tokova. Opravdavanje kanibalizma nižim stupnjem inteligencije, ritualnim činom, neznanjem, fizičkom promjenom ili prisilom nedostaje u film; Hannibalova preferencija predstavljena je kao svjesni odabir inteligentnog pojedinca, odlučnog da se oslobodi kulturno nametnutih normi, kojeg zbog nepoštivanja etičkih načela i nedostatka savjesti prozivaju čudovištem.

„Dr. Frederick Chilton: Oh, on je čudovište. Čisti psihopat. Rijetkost je uhvatiti ih žive. Sa znanstvenog gledišta, Lecter je od neprocjenjive vrijednosti.“¹³

Međutim, krvavi prikazi krvoločnog Leatherface ili eksplicitni prikazi ubojstva Sweeney Todda ne povezuju se s dr. Lecterom; njegova narav, odabir riječi, psihološka poigravanja s agenticom te ostalim djelatnicima bolnice u kojoj je smješten ono je što ga odvaja od naglih, neracionaliziranih i besciljnih djelovanja ranije opisanih kanibala. Osim poigravanja s likovima u filmu, zbog načina snimanja u kojem je pojavljivanje Lectera popraćeno krupnim planom s fokusom na lice, stvara se dojam komuniciranja s gledateljima što dodatno služi približavanju konteksta i persone te stvara dojam da se na postavljena pitanja odgovor nalazi u svakom pojedincu s kojim Hannibal komunicira preko platna.

„Hannibal Lecter: Znate li na što me podsjećate, s tom vašom skupom torbom i jeftinim cipelama? Podsjećate me na provincijalku, seljanku. Dobro ispoliranu, malo kultiviranu seljanku. Dobra prehrana pomogla vam je u rastu, no samo vas jedna generacija dijeli od ekonomskog dna, zar ne agentice Starling? I taj vaš naglasak

---

¹³ „Dr. Frederick Chilton: Oh, he's a monster. Pure psychopath. So rare to capture one alive. From a research point of view, Lecter is our most prized asset.“ (preuzeto iz filma *The Silence of the Lambs* (Kad jaganjci utihnu) (1991.))

kojeg se očajnički želite riješiti: ruralna Zapadna Virginia. Što vam je otac, draga? Rudar? Zaudara li po znoju? Zna da su vas momci rano počeli natjeravati...Svo to zamorno pipkanje nespretnim prstima na zadnjem sjedištu auta...dok ste jedino maštali o bijegu nekamo, bilo kamo...bijegu od svojih korijena sve do FBI.

Clarice Starling: Pronicljivi ste, doktore. No možete li to precizno zapažanje usmjeriti na sebe? Što s tim? Zašto vi- zašto ne analizirate sebe, sagledate sebe i zapišete ono što vidite? Nije valjda da vas je strah...

Hannibal Lecter: Jednom me popisivač stanovništva probao isprovocirati. Pojeo sam njegovu jetru s bobom i finim Chianti.“¹⁴

I upravo civilizirani, inteligentni, šarmantni i ljubazni prikaz kanibala, s pitanjima koja imaju za cilj uzdrmati samu srž svakog pojedinca, služi kako bi izazvao strah kod gledatelja jer krvoločni, neinteligentni i fizički neprivlačni kanibali poznat je kalup povezan s karakteristikama koje su kolonizatori pripisivali „neciviliziranim“ divljacima sklonima krajnje neljudskom činu konzumiranja ljudskog mesa (Bellamy 2014: 57). Stvaranje distinkcije lakše je kada postoji više istaknutih razlika od sličnosti; kanibal skriven iza persone dr.Hannibala Lectera onaj je kojeg se treba bojati jer osvještava duboko ukorijenjeni strah populacije Zapada – čovjek se ne razlikuje puno od životinje osim kroz ponašanje i kategoriju koju je sam stvorio.

Posljednja tvrdnja dodatno je naglašena jednom od scena tijekom prikaza Hannibalova bijega; u krupni plan smješten je tanjur s posluženim janječim kotletima kao svojevrsna poruka kojom dr. Hannibal Lecter naglašava da ne jede samo ljudsko meso, već da konzumira na jednakoj razini ljudsko i životinjsko meso bez izuzetaka i potrebe kategorizacije odnosno distinkcije. Ovime se dovodi u pitanje sama srž konstruiranja svijeta kroz isključivo ljudsko shvaćanje u kojem postoje sive regije kao mjesta za bijeg u situacijama koje se racionalnim razmišljanjem kose s temeljnim moralnim vrijednostima.

---

¹⁴ „Hannibal Lecter: You know what you look like to me, with your good bag and your cheap shoes? You look like a rube. A well scrubbed, hustling rube with a little taste. Good nutrition's given you some length of bone, but you're not more than one generation from poor white trash, are you, Agent Starling? And that accent you've tried so desperately to shed: pure West Virginia. What is your father, dear? Is he a coal miner? Does he stink of the lamp? You know how quickly the boys found you... all those tedious sticky fumbings in the back seats of cars... while you could only dream of getting out... getting anywhere... getting all the way to the FBI.

Clarice Starling: You see a lot, doctor. But can you point that high-powered perception at yourself? What about it? Why don't you – why don't you look at yourself and write down what you see? Or maybe you're afraid to...

Hannibal Lecter: A census taker once tried to test me. I ate his liver with some fava beans and a nice Chi-an-ti.“ (preuzeto iz filma *The Silence of the Lambs* (*Kad jaganjci utihnu*) (1991.))

Možda najbolji primjer predstavljaju kućni ljubimci čije bi konzumiranje izazvalo zgražanje iako se radi o životinjskom mesu što je naglašeno posljednjom scenom koja propitkuje logičke ekstreme simbolike pripisane svakodnevicu od strane ljudske populacije točnije nameće se pitanje promjene trenutka u kojem meso predstavlja samo prehrambeni proizvod u trenutak u kojem mu se pripisuju simboličke vrijednosti (Travis-Henikoff 2008: 155).

„Hannibal Lecter: [na telefonu] Želio bih da možemo duže razgovarati, ali...Stari prijatelj mi dolazi na večeru. Zbogom!“¹⁵

Posljednja rečenica, izrečena od strane dr. Hannibala Lectera tijekom njegove šetnje po otočiću usred Kariba, predstavlja svojevrsni omaž prema riječi kanibal, za čiji „put“ od Kariba do Europe je zaslužan Kolumbo, i može se tumačiti kao zatvaranje kruga od trenutka korištenja pojma za opis intelektualno zakinutih kanibala-divljaka do trenutka evolucije prikaza kanibala kao intelektualno nadmoćnog i socijalno osviještenog pojedinca koji svojom odlukom se odmiče od nametnutih kulturnih normi te odlučuje spojiti animalni dio s ljudskim identitetom uzimajući najbolje od oba (Kilgour 1998: 259).

Film pomaže osvijestiti i potiče na drugačije shvaćanje segmenata kulture različitih naroda, analiziranje i odmicanje od rutinizirane svakodnevice, prisjeća na zaboravljene dijelove povijest te dokazuje da postoji više sličnosti s „drugačijima“ nego razlika. Iz tog razloga postaju nepresušni prostor za analiziranje u jednakoj mjeri kao i bilo koji segment kulture. Analizirani filmovi u ovom radu osvješćuju kontinuiranu ljudsku potrebu za utaživanjem simboličke i realne gladi propitkivanjem konstrukcije civilizacije kao mita u suprotnosti s realnošću ljudske sklonosti prema kanibalizmu te pružaju slobodu interpretacije koja ima za cilj poticanje na razmišljanje i odmicanje od tabuiziranja pojma kanibalizma.

---

¹⁵ „Hannibal Lecter: [on telephone] I do wish we could chat longer, but... I'm having an old friend for dinner. Bye“ (preuzeto iz *The Silence of the Lambs* (*Kad Jaganjci Utihnu*) (1991.))

4. Zaključak

„Nije da su čudovišta ljudi, nego da su ljudi sami po sebi potencijalna čudovišta.“¹⁶

Priroda je izgrađena na jedinstvenom sustavu ravnoteže vidljivom u izmjenama godišnjih doma, prehrani životinja, cjelokupnoj flori, vremenskim prilikama itd. Stvara se dojam da, u svrhu očuvanja ravnoteže, sve ima svoju protutežu odnosno ne postoji isključivo samo jedna vrsta ili jedan element sa cjelokupnom moći i monopolom upravljanja svojom okolinom. Međutim, prvim napravljenim koracima od strane ljudske vrste polako se sve počinje mijenjati što postupno dovodi do potpunog urušavanja ravnoteže.

Unutar hijerarhijske ljestvice moći ljudska vrsta izdigla se na sami vrh i svoj neometani razvoj može zahvaliti nedostatku protuteže ili, u svrhu bolje predodžbe, jačeg predatora koji bi svojim djelovanjem postavio određene granice ekspanziji čovječanstva. Nedostatkom druge vrste događa se pojava traženja fiktivne protuteže kako bi se ponovno uspostavila kontrola te se to postiže traženjem negativnog unutar vlastitih granica. U današnjem svijetu, natjecanja u boljitku ljudske vrste vidljiva su svugdje, od uspoređivanja rasa, nacija, država, kultura, jezika itd. i cjelokupni proces je popraćen iskazivanjem razlika, isticanjem nedostataka odnosno udaljavanjem unutar vlastite vrste.

Od trenutka „izdvajanja“ iz animalnog svijeta i gubitkom straha od bilo koje prijetnje životinjskog predatora, čovjek je drugačije kulture, ekonomije, politike ili biološke odlike počeo pretvarati u fiktivne predatore te se borba za položaj unutar hijerarhije moći počela voditi među ljudima. Stoga ne treba čuditi da ideja o konzumaciji ljudskog mesa izaziva zgražanje i strah jer predstavlja konačnu pobjedu najjačeg predatora u doslovnom smislu te riječi. Kanibalizam osvješčuje smrt čovjeka kao nemoćne životinje u rukama jačeg predatora što briše cjelokupni identitet temeljen na fizičkoj i intelektualnoj superiornosti koji se izgrađuje od rođenja sve do posljednjeg daha. Sve navedeno uzrokuje marginalizaciju čina konzumacije ljudskog mesa te utječe na shvaćanje njegova postojanja i razloge prakticiranja u svjetskim kulturama. Kako bi se smirila moguća „predatorska“ prijetnja ljudožderstvo se demonizira u svrhu izazivanja straha od same pomisli ili ideje provođenja takvog oblika konzumacije. Iz toga razloga, zaziranje od istraživanja antropofagije postaje razumljivo ali ne i prihvatljivo jer količina dokaza koji postoje u prilog postojanja kanibalizma treba potaknuti raspravu o toj temi i pomicanje granica razmišljanja.

---

¹⁶ „It's not that monsters are human, but humans themselves are potential monsters.“ (Jusiak 2015: 5)

Tijekom cijele ljudske povijesti bilježi se pojava kanibalizam, u nekim dijelovima svijeta kontinuirano dok u drugima sporadično. Ponekad se radi o običajnoj praksi potaknutoj ritualnim iskazivanjima poštovanja prema pokojnicima, zatim potaknutima ratnim praksama i osvetom ili jednostavno zbog nedostatka hrane i oskudica koje su dovodile do gladi. Prikazano kroz rad antropofagija predstavlja kompleksan pojam te je prilikom istraživanja potrebno s oprezom pristupiti analizi prikupljenih informacija i razlikovati istinite od onih prenaplašenih ili izmišljenih. Također, svako spominjanje kanibalizma potrebno se smjestiti u prostorno/kulturni/vremenski kontekst kako bi se što objektivnije iznijele informacije i zaključci jer, kao što je vidljivo u radu, dio povijesti i djelovanja ideja potaknutih iz političkih interesa može utjecati na dodatno odmicanje od stvarnosti tumačenja i shvaćanja određene kulturne prakse. Pisana riječ ili ilustracija puštena na tumačenje širokoj skupini ljudi izazvat će različite reakcije i shvaćanja za čije posljedice odgovaraju često nedužni i rivo shvaćeni pojedinci ili skupine.

Zanimljivo je osvijestiti koliko kulturno određeni pojmovi prolaze kroz teške i duge procese promjene ili odmicanja od pripisanih karakteristika te koliko stereotipi mogu dugo preživjeti u konstantno promjenjivoj kulturi i povijesti. Prikazi kanibalizma na ilustracijama iz 16. stoljeća mogu poslužiti kao inspiracija i poslije četiri stoljeća unutar različitih kulturnih strujanja. Sagledavanje prikazivanja i tumačenja kanibalizma na filmu, za kojeg je poznato koliko utječe i potiče na razmišljanje, otvara prostor za istraživanja demoniziranog kulturnog pojma bez straha od reperkusija zbog smještanja radnje u svijet fikcije. I dok je kroz rad predstavljen određeni broj filmova, postoje još brojni drugi koje je potrebno analizirati i sagledati ali začuđujuća količina filmova s takvim prikazima zaslužuje puno duži rad i dublju analizu.

Kanibalizam ili antropofagija kompleksna je tema sa zanimljivim mogućnostima istraživanja koja bi trebala biti otvorena svim znanstvenim smjerovima bez postojanja granica, marginalizacija ili straha od iznošenja zaključaka. Kao dokazani dio kulturne i povijesne prakse nije potrebno zazirati od tumačenja i izazivati dodatni strah ili nesigurnosti jer u konačnici obavljanje običaja kanibalizma velom mistike dodatno ga naglašava i stvara interesantnim dok rušenje nametnutih granica oduzima moć zastrašivanja pripisanu još u davno doba kolonijalizma.

Tablica filmova

<i>FILM</i>	<i>REDATELJ</i>	<i>GODINA</i>	<i>OCJENA</i>
<i>Robinson Crusoe</i>	Georges Méliès	1902.	-
<i>She</i>	Kenean Buel	1917.	6,4/10
<i>The Jungle Goddess</i>	James Conway	1922.	-
<i>Robinson Crusoe</i>	M.A. Wetherell	1927.	5,9/10
<i>Sweeney Todd</i>	Walter West	1928.	7,3/10
<i>Mr. Robinson Crusoe</i>	A. Edward Sutherland	1932.	5,7/10
<i>She</i>	Lansing C. Holden i Irving Pichel	1935.	6,6/10
<i>Sweeney Todd: The Demon Barber of Fleet Street</i>	George King	1936.	6,1/10
<i>Road to Zanzibar</i>	Victor Schertzinger	1941.	7,2/10
<i>Robinson Crusoe</i>	Luis Buñuel	1954.	6,9/10
<i>Suddenly, Last Summer</i>	Joseph L. Mankiewicz	1959.	7,7/10
<i>The Time Machine</i>	George Pal	1960.	7,6/10
<i>Blood Feast</i>	Herschell Gordon Lewis	1963.	5,1/10
<i>Aimez-vous les Femmes?</i>	Jean Léon	1964.	
<i>The Naked Prey</i>	Cornel Wilde	1965.	7,5/10
<i>Spider Baby or The Maddest Story Ever Told</i>	Jack Hill	1967.	7/10
<i>Fellini – Satyricon</i>	Federico Fellini	1969.	7/10
<i>Carry on Up the Jungle</i>	Gerald Thomas	1970.	6/10
<i>Quando le donne la avevano coda</i>	Pasquale Festa Campanile	1970.	4,2/10
<i>Como era gostoso o meu frances</i>	Nelson Pereira dos Santos	1971.	6,8/10
<i>Il paese del sesso selvaggio (Man From Deep River ili Sacrifice!)</i>	Umberto Lenzi	1972.	5,5/10
<i>La semana del asesino (Cannibal Man)</i>	Eloy de la Iglesia	1972.	6,3/10
<i>The Folks At Red Wolf Inn (Terror House ili Terror at Red Wolf Inn)</i>	Bud Townsend	1972.	5,2/10
<i>Soylent Green</i>	Richard Fleischer	1973.	7,1/10
<i>Messiah of Evil</i>	Willard Huyck i Gloria Katz	1973.	6,6/10
<i>Warlock Moon</i>	Bill Herbert	1973.	5,3/10
<i>Cannibal Girls</i>	Ivan Reitman	1973.	4,5/10
<i>The Texas Chain Saw Massacre (Teksaški masakr motornom pilom)</i>	Tobe Hooper	1974.	7,5/10

<i>Shriek of the Mutilated</i>	Michael Findlay	1974.	3,2/10
<i>The Ghoul</i>	Freddie Francis	1975.	4,7/10
<i>Spervivientes de Los Andes</i> (<i>Survive!</i>)	Rene Cardona	1976.	5,6/10
<i>Mr. Robinson</i>	Sergio Corbucci	1976.	-
<i>Emanuelle e gli ultimi cannibali</i>	Joe D'Amato	1977.	5,3/10
<i>Ultimo mondo cannibale (Jungle Holocaust ili El Ultimo Mundo Del Canibal))</i>	Ruggero Deodato	1977.	6,2/10
<i>La montagna del dio Cannibale</i> (<i>Slave of the Cannibal God ili The Mountain of the Cannibal God</i>)	Sergio Martino	1978.	5,3/10
<i>Papaya dei Caraibi (Papaya: Love Goddess of the Cannibals)</i>	Joe D'Amato	1978.	4,6/10
<i>The Time Machine (obra 1960)</i>	Henning Schellerup	1978.	5,2/10
<i>Buio Omega (Beyond the Darkness)</i>	Joe D'Amato	1979.	
<i>Anthropophagus</i>	Joe D'Amato	1980.	5,4/10
<i>Apocalypse domani (Cannibal Apocalypse)</i>	Antonio Margheriti	1980.	5,7/10
<i>Cannibal Holocaust</i>	Ruggero Deodato	1980.	6/10
<i>Mangiati vivi!</i>	Umberto Lenzi	1980.	5,2/10
<i>Mondo Cannibale (La Dea Cannibale)</i>	Jesus Franco	1980.	3,1/10
<i>Motel Hell</i>	Kevin Connor	1980.	6,1/10
<i>Diyu wu Men</i>	Tsui Hark	1980.	6,6/10
<i>Cannibal ferox</i> (<i>Ljudožderi Amazona ili Make Them Die Slowly</i>)	Umberto Lenzi	1981.	5,2/10
<i>Ghostkeeper</i>	Jim Makichuk	1981.	5,4/10
<i>Sweeney Todd: the Demon Barber of the Fleer St.</i>	Terry Hughes	1982.	8,5/10
<i>C.H.U.D. (Cannibalistic Humanoid Undergrund Dwellers)</i>	Douglas Cheek	1984.	5,5/10
<i>Inferno in diretta (Cut and Run)</i>	Ruggero Deodato	1985.	5,9/10
<i>The Texas Chainsaw Massacre 2</i>	Tobe Hope	1986.	5,6/10
<i>Blood Diner</i>	Jackie Kong	1987.	5,1/10
<i>Natura contro (Paradiso infernale ili Cannibal Holocaust II ili El gran inferno verde)</i>	Antonio Climati	1988.	3,8/10
<i>Flesh- Eating Mothers</i>	James Aviles Martin	1988.	4,2/10
<i>Parents</i>	Bob Balaban	1989.	6,2/10

<i>The Cook, the Thief, His Wife and Her Lover</i>	Peter Greenaway	1989.	7,6/10
<i>Crusoe</i>	Caleb Deschanel	1989.	6,3/10
<i>The Silence of the Lambs (Kad jaganjci utihnu)</i>	Jonathan Demme	1991.	8,6/10
<i>Delicatessen</i>	Marc Caro i Jean- Pierre Jeunet	1991.	7,7/10
<i>Alive</i>	Frank Marshall	1993.	7,1/10
<i>Cannibal! The Musical (Alfred Packer: The Musical)</i>	Trey Parker	1993.	7,2/10
<i>Robinson Crusoe</i>	Rod Hardy i George T. Miller	1997.	5,9/10
<i>Hans Staden</i>	Luis Alberto Pereira	1999.	6,6/10
<i>Ravenous</i>	Antonia Bird	1999.	7/10
<i>Hannibal</i>	Ridley Scott	2001.	6,8/10
<i>Wendigo</i>	Larry Fessenden	2001.	5/10
<i>Blood Feast 2: All U Can Eat</i>	Herschell Gordon Lewis	2002.	5,9/10
<i>Red Dragon</i>	Brett Ratner	2002.	7,2/10
<i>The Texas Chainsaw Massacre (Teksaški masakr motornom pilom)</i>	Marcus Nispel	2003.	6,2/10
<i>Wrong Turn</i>	Rob Schmidt	2003.	6,1/10
<i>Nella terra dei cannibali (Cannibal Ferox 3 ili Land of Death)</i>	Bruno Mattei	2004.	3,8/10
<i>Cannibal</i>	Marian Dora	2006.	5,2/10
<i>Rohtenburg (Grimm Love)</i>	Martin Weisz	2006.	5,3/10
<i>Hillside Cannibals: The Legend of Sawney Bean</i>	Leigh Scott	2006.	2,4/10
<i>The Chainsaw Massacre: The Beginning</i>	Jonathan Liebesman	2006.	5,9/10
<i>Diary of a Cannibal</i>	Ulli Lommel	2007.	1,4/10
<i>Hannibal Rising</i>	Peter Webber	2007.	6,2/10
<i>Welcome to the Jungle</i>	Jonathan Hensleigh	2007.	4,5/10
<i>Sweeney Todd: The Demon Barber of Fleet Street (Sweeney Todd: Đavolji brijač s Fleet Streeta)</i>	Tim Burton	2007.	7,4/10
<i>Cannibal Suburbia</i>	Dave Jackson	2008.	3,9/10
<i>Dying Breed</i>	Jody Dwyer	2008.	5,4/10
<i>Zankoku Hanten</i>	Koji Kawano	2008.	4,7/10
<i>The Donner Party</i>	Terrence Martin	2009.	5,2/10
<i>Cannibal</i>	Benjamin Vire	2010.	4/10
<i>Somos Lo Que Hay</i>	Jorge Michel Grau	2010.	5,7/10

<i>Cannibal Diner</i>	Frank W. Motag	2012.	2,2/10
<i>The Colony</i>	Jeff Renfroe	2013.	5,3/10
<i>Canibal</i>	Manuel Martin Cuenca	2013.	5,9/10
<i>The Green Inferno</i>	Eli Roth	2013.	5,4/10
<i>We Are What We Are (Iskonski nagon)</i>	Jim Mickle	2013.	5,9/10
<i>Snowpiercer</i>	Joon-ho Bong	2013.	7/10
<i>Bone Tomahawk</i>	S. Craig Zahler	2015.	7,1/10
<i>Hotel Zlo</i>	Krešimir Pejić	2015.	
<i>Grave (Raw)</i>	Julia Ducournau	2016.	7,2/10

Bibliografija

ARENS, Wiliam. 1979. *The Man-Eating Myth: Anthtology and Anthropophagy*. New York: Oxford University Press.

BARTOLOVICH, Crystal. 1998. „Consumerisam, or the Cultural Logic of Late Capitalisam.“ U: *Cannibalism and the Colonial World* vol. 5., ur. Francis Barker, Peter Hulme i Margaret Iversen. Cambridge: Cambridge University Press, 204-237.

BASSO, Ellen B.. 1990. „The Last Cannibal.“ *Journal of Folklore Research* 27/2: 133-173.

BELLAMY, Desmond. 2014. „Having an Old Friend For Dinner: Cannibalism Goes to the Movies.“ *Southern Cross Univerity*.

BERGNER, Daniel. 2003. „The Most Unconventional Weapon.“ *NY Times* 26: 48-53.
<http://www.nytimes.com/2003/10/26/magazine/the-most-unconventional-weapon.html>
(pristup 21.06.2017.)

BROWN, Jennifer. 2013. *Cannibalism in Literature and Film*. London: Palgrave Macmillan.

CLERK, Christian. 1975. „The Cannibal Sign“ *RAIN* 8: 1-3.

CLINGER, Sarah. 1999. „Anasazi Cannibalism.“
<http://www.riverguides.org/Confluence/23/23AnasaziCannibalismClinger.pdf> (pristup 21.06.2017.)

CONKLIN, Beath A..1997. „Consuming Images: Representations of Cannibalism on the Amazonian Frontier.“ *Anthropological Quarterly* 70/2: 68-78.

CONKLIN, Beath A.. 2001. *Consuming Grief: Compasionate Cannibalism ina n Amazonian Society*. Austin: University Texas Press.

DIEHL, Daniel i Mark P. DONNELLY. 2010. *Pojedi bližnjeg svog: Povijest kanibaizma*. Zagreb: Naklada Ljevak.

EYRE, Christopher. 2002. *The Cannibal Hymn: A Cultural and Literary Study*. Liverpool: Liverpool University Press.

FENTON, Todd W. i Alison E. Rautman. 2001. „Anthropological Perspectives on Anasazi Cannibalism: From Forensics to Foucault.“
http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/36797592/AAA_paper_cannibalism.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1498047780&Signature=yIx

[zfXBdKTBuywf1mfhuFwJ8Xeg%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DAnthropological_Perspectives_on_Anasazi.pdf](https://www.bib.irb.hr/lista-radova?autor=92142)

(pristup 21.06.2017.)

FIDDES, Nick. 2002. *Meso – Prirodni simbol*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

FUERY, Patrick. 2000. *New Developments in Film Theory*. London: Macmillian Press.

GARDNER, Don. 1999. „Anthropophagy, Myth and the Subtle Ways of Ethnocentrism.“ U *The Anthropology of Canibalism*, ur. L.R. Goldman. Westport: Bergen & Garvey, 27-50.

GORDON- GRUBE, Karen. 1988. „Anthropophagy in Post-Renaissance Europe: The Tradition of Medical Cannibalism.“ *American Anthropology* 90/2: 405-409.

GORJANOVIĆ, Dragutin. 1918. *Pračovjek iz Krapine*. Zagreb: Zemaljska tiskara.

HERŠAK, Emil. 2017. „Pregled antropoloških tema iz prapovijesti“ <https://bib.irb.hr/lista-radova?autor=92142> (pristup 30.06.2017.)

HINDS, Harold E., Marilyn F. Motz i Angela M. S. Nelson, ur. 2002. *Popular Culture Theory and Methodology. A Basic Introduction*. Madison – London: Popular Press. (15-23).

HOLDEN, Lynn. 2000. *Encyclopedia of Taboos*. Santa Barbara: ABC-CLIO.

JUSIAK, Katarzyna. 2015. „The Embodiment of the Taboo: the Images of Wendigo in Literature and Their Rendition in Modern Media.“ http://www.academia.edu/17117525/The_embodiment_of_the_taboo_the_images_of_Wendigo_in_literature_and_their_rendition_in_modern_media (pristup 21.06.2017.)

KARAVANIĆ, Ivor. 1993. „Kanibalizam ili mogućnost religijske svijesti u krapinskih neandertalaca.“ *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti* 48/1: 99-103.

KILGOUR, Maggie. 1990. *From Communion to Cannibalism: an Anatomy of Metaphors of Incorporation*. Princeton: Princeton University Press.

KING, Richard C.. 2000. „The (Mis)Uses of Cannibalism in Contemporary Cultural Critique.“ *Diacritics* 30/1: 106-123.

LECA, Redu. 2014. „Brazilian Cannibals in Sixteenth-Century Europe and Seventeenth-Century Japan“. *Comparative Critical Studies* 16/3 109-130.

LEVI-STRAUSS, Claude. 2014. *Svi smo mi kanibali*. Zagreb: TIM press d.o.o.

LINDENBAUM, Shirley. 2004. „Thinking About Cannibalism.“ *Annual Review of Anthropology* 33: 475-498.

LUKASCHEK, Karoline. 2001. *The History of Cannibalism*. Cambridge: Cambridge University Press.

MAKAMANI, Rewai. 2007. „Television and film as popular culture.“ *Windhoek: Polytechnic of Namibia, Department of English Communication*.
<http://ir.nust.na/handle/10628/118?show=full> (pristup 21.6.2017.)

MULVEY, Laura. 1975. „Visual plesure and narrative cinema“ *Screen* 16/3: 6-18.

ORTIZ DE MONTELLANO, Bernard. 1978. „Aztec Cannibalism: An Ecological Necessity?“ *Science* 200/4342: 611-617.

PARTINGTON, Geoffrey. 2008. „Cannibalism: A White Colonist Fiction?.“ *Quadrant* 52/5: 87-90.

PETRINOVICH, Lewis F.. 2000. *The Cannibal Within*. New York: Aldine De Gruyter.

ROOT, Waverley. 1980. *Food*. New York: Simon & Schuster .

ROUTLEY, Richard. 1982. „In defence of cannibalism. 1. Types of admissable and inadmissable cannibalism.“ *Canberra : Discussion papers in environmental philosophy* 2: 1-45.

RYAN, Chris. 2014. „Eating To Live, Living To Eat: Cannibalism and Sexual Appetite in Ravenous.“
http://www.academia.edu/457557/Eating_to_Live_Living_to_Eat_Cannibalism_and_Sexual_Appetite_in_Ravenous (pristup 21.06.2017.)

SCHIRRMACHER, Thomas. 1994. „Cannibalism.“ *Chalcedon Report* 1-5.
<https://www.scribd.com/document/58112886/Cannibalism> (pristup 21.06.2017.)

SHREVE, David. 2014. „The Texas Chain Saw Massacre (1974) 40th anniversary.“
<http://www.audienceseverywhere.net/texas-chainsaw-massacre-1974/> (pristup 21.06.2017.)

SUTTON, Donald S.. 1995. „Consuming counterrevolution: the ritual and culture of cannibalism in Wuxuan, Guangxi, China.“ *Comparative Study Soc. History* 37: 136-173.

TRAVIS-HENIKOFF, Carole A.. 2008. *Dinner With a Cannibal. The Complete History of Mankind's Oldest Taboo*. Santa Monica: Santa Monica Press LLC.

VILLA, Paola. 1986. „Cannibalism in the Neolithic“ *Science* 233: 431-437.

VILLA, Paola. 1992. „Cannibalism ih Prehistoric Europe.“ *Evolutionary Anthropology* 1/1: 93-104.

WEISER, Andreas. 2011. „Ljudožderi? Zar mi? Bože, sačuvaj!“ *GEO* 11/11: 68-75.

WHITE, Tim D.. 2001. „Once Were Cannibals.“ *Scientific American* 13: 60-65.

ZEIDNER, Lisa. 1980. „Cannibals“. *Mississippi Review* 9/2: 133-135.

ZINK, Stephanie. 2008. „Cannibalism and Aztec Human Sacrifice.“

SAŽETAK

Rad prikazuje razvoj pojma antropofagije od najranijih povijesnih zapisa sve do prikazivanja u filmovima od druge polovice 20. stoljeća. Analizira se način tumačenja i korištenja ljudožderstva u različitim povijesnim razdobljima, s fokusom na period kolonizacije, obzirom na utjecaj navedenog razdoblja na iskrivljeno tumačenje kanibalizma. Kroz prikaze antropoloških, arheoloških i povijesnih istraživanja naglašena je potreba interdisciplinarnosti kako bi se objektivno pristupilo rušenju tabua povezanih s konzumiranjem ljudskog mesa. Uz prikaze kanibalizma u dnevnicima prvih istraživača izneseni su i prikazi u elementu popularne kulture 20. stoljeća – filmu. Rad za cilj ima približiti i osvijestiti sveprisutnost navedenog običaja kroz povijest ali i u današnje vrijeme.

KLJUČNE RIJEČI: antropofagija, kolonijalizam, popularna kultura, filma

SUMMARY

The following paper is going to discuss the notion of taboo, in particular the consumption of human flesh, through history in different locations around the world and in different cultures. By analyzing anthropological, archeological and historical researches conducted in different periods the text will show the need for interdisciplinary studies whilst studying a complex cultural subject as anthropophagy. In addition, the issue of using cannibalism as a way of supporting colonialist policies is explained by adding segments of descriptions written by explorers during the colonization period. The last part of the paper is based on portraying cannibalism in popular culture, with film being in focus as it aids in deconstruction of the human/animal binary. The expected result is to depict how it is crucial to understand the influence an idea can have on the true meaning behind cultural traditions.

KEY WORDS: antropophagy, colonialism, popular culture, film